

ACDO Reg. nr. 360a

**GEHEIME DIENST
IN NEDERLAND
1912-1947**

o
deel 2
o

M. DE MEIJER

HOOFDSTUK IV

OPRICHTING CENTRALE INLICHTINGENDIENST (C.I.)

BEHOEFTE GEVOELD AAN POLITIEKE INLICHTINGEN

Al leek het revolutie-gevaar, dat zich in de eerste helft van de maand november 1918 zo ernstig liet aanzien, kort daarna vrijwel bezworen, dank zij de algemene reactie daartegen van overheid en burgerij, toch bleef de dreiging daarvan wel degelijk bestaan. De politieke ontwikkeling in het buitenland (Rusland, Duitsland, Oostenrijk, Hongarije en andere landen) gaf de revolutionair gezinde Nederlanders nog voldoende geestelijke ruggesteun.

Op 2 januari 1919 beschreef Van Woelderen de binnenlandse politieke situatie met de woorden:

" Al moge met recht verwacht worden, dat 1919 ons binnen niet te langen tijd den zoo zeer verlangden vrede zal brengen, toch zet het nieuwe jaar, wat betreft onzen binnenland-schen toestand zeer ongunstig in, ongunstiger dan het groote publiek denkt, want typisch Hollandsch slaapt alles weer in na de spanningsdagen van November, omdat men meent, dat het revolutiegevaar voorbij is; de organisatie der goede elementen laat weer geheel op zich wachten en daartegenover spannen de revolutionairen achter alle krachten in, zij wachten op de hulp van den dreigenden jonger en gebrek aan brandstoffen."

De overheid was zich deze dreiging duidelijk bewust en wenste daarom nauwkeurig op de hoogte te worden gehouden van alles wat er in de revolutionaire kringen van onderscheiden schakering omging.

Noodzakelijk was het derhalve een apparaat in het leven te roepen, dat zou kunnen voldoen aan de behoefte alle gewenste inlichtingen te verstrekken over de werkzaamheden en de plannen van de politiek-extremistische partijen.

BESLUIT OPRICHTING CENTRALE INLICHTINGENDIENST

De departementen van Binnenlandse Zaken, van Oorlog en van Justitie zouden met de formatie van een dergelijk apparaat het meest zijn gebaat. Vandaar dat de drie betreffende ministers, resp. Jhr. Mr. Ch. J. M. Ruijs de Beerenbrouck, Jhr. C. A. A. Alting van Gossou en Mr. Th. Heemskerk, einde 1918 overlegden op welke wijze de beste oplossing zou kunnen worden gevonden.

Een grote moeilijkheid daarbij was evenwel, dat geen hunner de politieke verantwoordelijkheid wenste te dragen voor het in hun departement opnemen van een geheime politieke inlichtingendienst, bevreesd als zij waren, dat daarover door leden van de Staten Generaal vragen aan hen zouden worden gesteld, die ernstige politieke moeilijkheden tot gevolg zouden kunnen hebben.

Men was het er over eens, dat het te creëren apparaat in het geheim zou moeten werken en dat een zekere vorm van camouflage daarom noodzakelijk zou zijn.

Besloten werd, de reeds bestaande inlichtingendienst G.S. III met dit werk te belasten en daartoe die dienst te splitsen in twee bureaux, G.S. III A en G.S. III B.

G.S. III A zou zich van dit moment af uitsluitend bezig houden met de zuiver militaire inlichtingendienst, derhalve een inlichtingendienst met betrekking tot het buitenland.

G.S. III B zou zich moeten gaan richten op het binnenland en dus inlichtingen moeten verzamelen over de geest in het leger en bij de marine. Daarbij zou echter ook gaan behoren: het inwinnen van gegevens over de activiteit van politiek-extremistische partijen. Deze geheime politieke inlichtingendienst zou worden aangeduid als de Centrale Inlichtingendienst (C.I.).

Wat plaatsing en bezetting betrof was de C.I. dus, goed gecamoufleerd, ondergebracht bij de Generale Staf. De werkzaamheden, hoewel verricht door officieren van G.S. III B, vielen onder de verantwoordelijkheid van de Minister van Binnenlandse Zaken.

VOORBEREIDING TOTSTANDKOMING LANDELIJK APPARAAT

Na de correspondentie van Hoofd G.S. III met diverse belangrijke verbindingen in november 1918, werd op G.S. III, op basis van de door de drie ministers genomen beslissing, een ontwerp voor de toekomstige organisatie (en vermoedelijk ook de werkwijze) samengesteld. Dit stuk werd op 2 januari 1919 ter kennisneming aangeboden aan de Chef Staf, de generaal W.F. Pop.

Uit hetgeen bekend is geworden over de verdere behandeling van dit ontwerp, kan worden geconcludeerd, dat daarin afstand is genomen van de aanvankelijk door Fabius voorgestane ideeën, zoals die werden geformuleerd in zijn brieven aan enkele politie- en marechaussee-verbindingen en dat in sterke mate rekening is gehouden met de door o.a. Broekhoff en Van 't Sant daartegen kenbaar gemaakte bezwaren.

Na bestudering van het ontwerp door generaal Pop, vond op Dinsdag, 7 januari 1919 een bespre-

king plaats tussen de generaal en kapitein Fabius met de minister van Binnenlandse Zaken over de organisatie en werkwijze van de inlichtingendienst. De minister gaf daarbij te kennen het werk van G.S. III van het hoogste belang te achten en persoonlijk van alles op de hoogte te willen blijven.

Bij schrijven van 10 januari 1919 werd dit onderhoud door generaal Pop bevestigd. Als bijlagen behooren bij dit schrijven:

- a. een "nota betrekkelijk een Inlichtingendienst tegenover revolutionaire propaganda en revolutionaire woelingen", bij welke nota eveneens een bijlage behoort, betreffende de regeling in Rotterdam van een inlichtingendienst;
- b. een handleiding, te benutzen bij de aanwijzing van politie-ambtenaren in de verschillende steden, die als leiders van de gemeentelijke inlichtingendiensten in aanmerking komen;
- c. afschrift van een schrijven van de Minister van Justitie, waarin deze te kennen gaf zeer veel prijs te stellen op samenwerking met de Inlichtingendienst van de Generale Staf.

De onder a. genoemde nota luidt als volgt:

"N o t a

betrekkelijk een Inlichtingendienst tegenover revolutionaire propaganda en revolutionaire woelingen.

Algemeene beschouwingen

Teneinde, voor zooveel dit mogelijk zal blijken, tijdig ingelicht te worden omtrent revolutionaire propaganda, die gemaakt, of revolutionaire woelingen die voorbereid worden, is het noodig, dat er een centrale inlichtingendienst zij ingesteld, welke steunt op een berichtendienst, welke met behulp van verschillende organisaties bij dien inlichtingendienst inkomen.

De centrale inlichtingendienst ware te vestigen bij den Generalen Staf, omdat daarbij reeds eene organisatie bestaat, welke in de gewenschte richting werkt. De Chef van den Generalen Staf zal de voor den centralen inlichtingendienst verkregen resultaten ter beschikking van de Regering (den Minister van Binnenlandse Zaken) stellen, terwijl zij ook, voor zoover nuttig, ten dienste der plaatselijke autoriteiten gesteld kunnen worden.

Organisatie

Voor het medewerken aan den berichtendienst moet worden beschikt over:

- a) de plaatselijke politie,
- b) de Koninklijke Marechaussee,
- c) burgerlijke vertrouwenspersonen,
- d) een militairen inlichtingendienst.

d) is reeds georganiseerd; de personen, onder c. bedoeld worden door den Inlichtingendienst van den Generalen Staf gezocht. Hierbij zal gestreefd worden naar samenwerking met de burgerwachten; dit geschiedt reeds in Amsterdam en wordt voorbereid in den Haag en Rotterdam.

Bij elke burgerwacht van eenig belang moet een inlichtingendienst worden georganiseerd onder deskundige leiding.

B) De samenwerking van de Koninklijke Marechaussee met den Generalen Staf is verzekerd. De inlichtingendienst van de Kon. Marechaussee moet voornamelijk als een landelijke worden beschouwd, in hoofdzaak in de grensprovinciën en op het platte land (veenkoloniën, mijnstreken).

a) De berichtendienst van de plaatselijke politie moet georganiseerd worden volgens de regeling ontworpen en ingevoerd door den Hoofdd commissaris van Politie te Rotterdam, zooveel noodig gezijnd naar plaatselijke omstandigheden. Waar de politieorganisatie uitstekend is, zooals te Rotterdam, kan de Hoofdd commissaris tevens de leider worden van den Burg. Inl. Dienst. In onderscheiden plaatsen is dat niet mogelijk en niet gewenscht, omdat het Hoofd der Politie de voor dezen dienst noodige eigenschappen mist, zoodat in beginsel de berichtendienst van de Politie voor elke plaats afzonderlijk moet worden georganiseerd.

Uitvoering

Teneinde dezen berichtendienst snel te organiseeren - en de tijd dringt, zoodat zoo snel mogelijk gehandeld moet worden - zou de Minister van Binnenlandsche Zaken een schrijven kunnen richten aan de Commissarissen der Koningin in de verschillende pro-

vinciën, waarin het doel wordt medege-
deeld van een te organiseeren centra-
len berichtendienst bij de plaatselijke
politie in de grootere gemeenten, welk
doel op eene vergadering van de burge-
meesters van die gemeenten op het gou-
vernementshuis nader zal moeten worden
uitsengeset en waartoe den Commissaris
de Bijstand zal worden verschaft van eer
door den Minister te zenden, gedele-
geerde.

Alvorens deze vergaderingen worden
uitgeschreven, moet zijn nagegaan, welke
politie-ambtenaren in de verschillende
steden als leiders in aanmerking komen

Deze staat is voor wijzigingen vat-
baar als dit door de burgemeesters
wordt gewenscht. De burgemeesters moe-
ten de onder hen ressorteerende com-
missarissen van Politie in dien geest
leiden, dat er geen moeilijkheden ont-
staan om de gewenschte personen aan te
wijzen. Eenmaal aangewezen, moeten deze
zelfstandig werken.

Vergaderingen als bovenbedoeld zul-
len dus plaats hebben in de elf hoofd-
steden der provinciën, waarbij, om de
gedachten te bepalen, de volgende bur-
gemeesters aanwezig zouden kunnen zijn:

Zuid-Holland	Rotterdam, 's-Gravenhage, Gouda, Leiden, Dordrecht, Hellevoetsluis, Schiedam.	
Noord-Holland	Amsterdam, Haarlem, Hil- versum, Alkmaar, Hoorn, Helder (Zaandam kan wel- licht beter door A'dam beheerd worden).	6.
Utrecht	Utrecht, Amersfoort.	2.
Zeeland	Middelburg, Vlissingen.	2.
Noord-Brabant	's-Hertogenbosch, Tilburg Breda, Cindhoven, Bergen op Zoom.	5.
Limburg	Maastricht, Roermond, Venlo.	3.
Gelderland	Arnhem, Zutphen, Apeldoorn Nijmegen.	4.
Overijssel	Zwolle, Deventer, Almelo, Enschede, Oldenzaal, Hen- gelo.	6.
Drente	Assen, Meppel.	2.
Groningen	Groningen, Sappemeer, Vaandam.	3.

Friesland   Leeuwarden, Harlingen
                          en de 3 gemeenten van
                          Heerunveen.   5.

In deze vergaderingen wordt de bedoeling van den berichtendienst der Politie toegelicht; de leiders van den berichtendienst der Politie aangewezen en de keuze van enkele vertrouwde burgers naast de Politie met de, daarvoor in aanmerking komende, burgemeesters besproken. Deze laatste personen moeten veel verbindingen hebben met werklieden-organisaties enz.

Als deze besprekingen het gewenschte resultaat hebben opgeleverd, zullen de betrokken politie-ambtenaren worden uitgenoodigd tot eene centrale vergadering, ter bespreking van de details der te treffen maatregelen, en wel:

te Rotterdam onder leiding van den Heer Sirks,

voor de provinciën:

Utrecht, Noord-Brabant en Limburg te Utrecht onder leiding van den Heer van het Sant.

voor de provinciën:

Gelderland en Overijssel te Deventer of Zutphen onder leiding van den Heer van 't Sant.

voor de 3 noordelijke provinciën:

te Groningen onder leiding van den Heer Sirks.

De Minister van Justitie stelt blijkbaar op samenwerking met den Inlichtingendienst van den Generalen Staf zeer veel prijs.

Om de vorenbedoelde organisatie te doen slagen, zou de Minister van Justitie kunnen bevorderen, dat de Procureurs-Generaal als fungerend Directeuren van Politie in alle opzichten medewerken, waarbij op den voorgrond zal moeten staan, dat deze autoriteiten alvorens, op grond der door den berichtendienst verkregen inlichtingen, in te grijpen, het advies zullen inwinnen van den Minister van Justitie.

Om de eenheid van handelen te waarborgen zou te 's-Gravenhage eene permanente, niet officieele commissie kunnen worden aangewezen, die ter zake advies kan uitbrengen. Deze commissie zou kunnen bestaan uit:

eene vertegenwoordiger van den Minister van Justitie

eene vertegenwoordiger van den Minister van Binnenlandsche Zaken

een vertegenwoordiger van den Chef van den Generalen Staf."

De bij deze nota behorende bijlage , waarin de organisatie en de werkwijze van de Inlichtingendienst der gemeentepolitie te Rotterdam werd beschreven, luidt als volgt:

"Inlichtingendienst"

1. De Inlichtingendienst werkt onder leiding van den Hoofd-Commissaris van Politie. Hij bestaat uit:
  - A. eene politie-afdeeling en
  - B. eene burger-afdeeling.
2. Voor elke afdeeling worden enkele sectie-chefs aangewezen, die ieder voor zich met eigen berichtgevers werken. De sectie-chefs worden met een Romeinsch, de berichtgevers met een Arabisch cijfer aangeduid. Werkzaamheden, betrekking hebbende op den Inlichtingendienst worden naast de normale werkzaamheden uitgeoefend.
3. Een Inspecteur (I.T.) wordt voor den Inlichtingendienst toegevoegd aan den Hoofd-Commissaris.
4. De burger-afdeeling bestaat uit vertrouwensmannen, welke alle met een kleine letter worden aangegeven. Zij stellen zich in verbinding met hun als in alle opzichten betrouwbaar bekend staande personen; rapporteurs. Deze rapporteurs zijn alleen bekend bij de vertrouwensmannen en ontvangen van dezen een nummer.
5. Bij A. worden de rapporten ingeleverd aan den onmiddellijken chef; A.I tot en met A.IX; in gevallen dat dit niet kan geschieden aan I.T.
6. Bij B. worden de rapporten ingeleverd door rapporteurs aan de vertrouwensmannen. De vertrouwensmannen zenden ze in aan den Hoofd-Commissaris van Politie met op het adres de aanteekening: "Persoonlijk".
7. Op rapporten van de politie-afdeeling worden gesteld de nummers van hen, die rapport uitbrengen (b.v. A. II. 3). Op rapporten van rapporteurs of vertrouwensmannen hun nummer met bijbehorende letter van den vertrouwensman, bij wien ze zijn ingeleverd of de letter van den vertrouwensman (b.v. a of a4).
8. Zij, door wier handen rapporten passeeren, plaatsen eventueel hunne

opmerkingen daarop.

9. Voor de rapporten worden formulieren en enveloppen beschikbaar gesteld.

Verzending per post mag niet plaats hebben, zelfs al veroorzaakt dit eenige vertraging in de bezorging.

10. Behalve nummer en letter, die aanduiden wie rapport uitbrengt, plaatst ieder, die een rapport inzendt, daarop een volgnummer, ten einde een eventueel zoek raken te kunnen constateeren.

11. Alle rapporten worden na ontvangst bij den Hoofd-Commissaris van Politie onmiddellijk op de schrijfmachine in duplo overgeschreven. Geschreven rapporten worden onmiddellijk na het overtypen door verbranding vernietigd. Alle rapporten krijgen naar volgorde van aankomst bij den Hoofd-Commissaris een doorlopend archiefnummer.

12. A.IV. is in het bijzonder belast met het inwinnen van inlichtingen en het zoeken van verbindingen met den Engelschen dienst en met de bemanningen van zeeschepen.

13. A.I. idem met den Duitsehen dienst.

14. A.II. idem met den Franschen en Belgischen dienst.

15. A.III. idem met vreemdelingen in het algemeen.

16. I.T. is belast met het combineeren en vergelijken der ingekomen rapporten en het opmaken der conclusies. Hij maakt daarvan op verzamelrapporten, die op gelijke wijze behandeld worden als de eerstgenoemde rapporten. Hij houdt een register bij, waarin alle verdachte personen genoteerd worden met verwijzing naar of uittreksels van op hen betrekking hebbende rapporten.

17. De rapporten moeten o.m. bevatten:

a. Alles wat opgemerkt wordt onder de verschillende bevolkingsgroepen en de verschillende bedrijven, wat wijst op pogingen tot ordeverstoring of handelingen tegen het wettelijk gezag;

b. Alles wat opgemerkt wordt omtrent een veranderde stemming van groepen der bevolking of personeel in bedrijven werkzaam; contact met leiders en werknemers is daartoe de aangewezen weg;

c. Alles wat wijst op pogingen algemeene of partieele werketakingen te proclameeren;

d. Berichten over gehouden of te houden openbare huishoudelijke vergaderingen of bijeenkomsten;

e. Alles wat wijst op pogingen tot sabotage in den meest algemeenen zin;

f. Berichten over het verzamelen van wapenen en munitie, geldinzamelingen voor hierboven bedoelde doeleinden;

g. Namen en woonplaatsen van personen en hunne handelingen, en alle gegevens betreffende organisaties, die op het bovenstaande betrekking hebben; zoo mogelijk portretten (foto's of uitgeknipte illustraties);

h. Verhoudingen, die, in verband met het bovenstaande, opgemerkt worden tusschen Nederlanders en vreemdelingen;

i. Mededeelingen over pamfletten en strooibiljetten, die op het bovenstaande betrekking hebben, zoo mogelijk onder overlegging van origineele exemplaren; belangrijke persberichten;

j. Berichten uit andere gemeenten van het Rijk, die er toe kunnen leiden de aandacht op daar wonende personen te vestigen.

18. I.T. houdt een register bij, waarin alle gegevens sub. 17g. worden opgeteekend; A.I. tot en met A.IV. krijgen afschrift van dit register. I.T. draagt zorg, dat het personeel der afdeling A. op de hoogte gehouden wordt van de kenmerken, die regelmatige paspoorten moeten vertoonen (visa, enz.).

In het bijzonder wordt er de aandacht op gevestigd, dat in de rapporten duidelijk moet uitkomen of de berichten bij geruchte gehoord zijn, een zekere mate van betrouwbaarheid bezitten, of op grond van eigen waarneming zijn uitgebracht.

Voorts wordt er in het bijzonder de aandacht op gevestigd, dat het Beursplein bij het Rotterdamsch Nieuwsblad, de Beurs, wachtkamers van stations en elektrische tram, trambalcons, café's en restaurants, openbare vermakelijkheden, spoorwegcoupé's, veerbooten, en in het algemeen verzamelplaatsen van personen, de geschikste gelegenheden bieden om het oor te luisteren te leggen. Hoe oogenschijnlijk alles ook

rustig lijkt, een onverflauwde werkzaamheid is dringend noodig om verzekerd te zijn de bevolking voor rampen te kunnen behoeden.

Het is wenschelijk, dat alle persoonlijk contact tusschen hen, die tot dezer inlichtingendienst behooren, tot een minimum gereduceerd wordt. Alleen dan is een voldoende geheime werking mogelijk.

In deze brief en de bijbehorende nota's is een aantal zaken opmerkenswaard.

1. Het door Fabius in zijn brief van 22 november 1918 aan Broekhoff e.a. (zie hoofdstuk III) geopperde idee om ook "burgerlijke vertrouwensmannen" een plaats in de nieuwe organisatie te geven, is niet geheel losgelaten, hetgeen begrijpelijk is, omdat G.S. III in de jaren 1914 - 1918 gunstige ervaringen had opgedaan met dergelijke figuren. Wel werd prijs gegeven de gedachte om deze figuren met de leiding in de provincies te belasten.

In de geciteerde nota van G.S. III wordt dienaangaande gesteld, dat deze burgerlijke vertrouwenspersonen door de Inlichtingendienst van de Generale Staf zullen worden gezocht. In de nota ter beschrijving van de Rotterdamse Inlichtingendienst wordt deze vorm van medewerkers eveneens genoemd. Van enig overleg met G.S. III, in geval van inschakeling van die personen door de politie, is niet kunnen blijken. Een G.S. III-monopolie hiervoor lijkt niet practisch en heeft waarschijnlijk ook niet bestaan.

2. Opmerkelijk is het geciteerde op blz. 110 (slot nota G.S. III) over het voorstel tot instelling van een commissie, die zo nodig zou kunnen adviseren om "eenheid van handelen" te waarborgen, een taak die enigszins zou kunnen worden vergeleken met één der bevoegdheden van de huidige coördinator.

3. De behoefte aan versluiering van de identiteit van eigen personeel en informanten werd ook toen reeds gevoeld. Zij werden, evenals nu het geval is, aangeduid met coderingen.

4. Aan eliminering van vermijdbare risico's werd ook toen reeds aandacht geschonken. Verzending van rapporten per post bijv. was niet toegestaan, zelfs wanneer als gevolg daarvan de berichtgeving zou worden vertraagd.

5. De noodzaak van bronbeveiliging werd onderkend. Geschreven rapporten moesten, onmiddellijk na te zijn overgetypt, worden vernietigd door verbranding.

6. Ook aan taakverdeling, evaluatie en compartimentering is toen niet voorbij gegaan.

7. De door G.S. III in de jaren 1914 - 1918 gevolgde procedure met betrekking tot ingrijpen van de Justitie in geval van straf-

bare handelingen, werd opnieuw bepleit. Alvorens hiertoe over te gaan, zullen de procureurs-generaal het advies moeten inwinnen van de Minister van Justitie.

Kennelijk is het de bedoeling van G.S. III geweest met deze "stok achter de deur" eventueel onwillige procureurs-generaal te dwingen tot samenwerking en overleg met de dienst, waardoor het vragen van advies door de P.G.'s aan de minister in vele gevallen zou kunnen worden voorkomen.

De "handleiding" bij de nota van G.S. III, genoemd onder b.

, is kennelijk opgemaakt door Fabius en Van Woelderen. Hun samenwerking met de politieinstanties over het gehele land, gedurende de vier oorlogsjaren, had hun voldoende mogelijkheden geboden, een gefundeerd oordeel te geven over de al dan niet bekwaamheid der genoemden op het terrein van het inlichtingenwerk. Uit de opmerkingen blijkt, dat zij met kennis van zaken hebben gesproken.

Het bij de G. S. III - nota ge-
goegde afschrift-schrijven van de Minister van
Justitie luidde als volgt:

" In verband met de tenopzichte van leger en vloot ingetreden en wellicht nog te verwachten veranderde omstandigheden, heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat de werking van den militairen opsporingsdienst, waaroemtrent eenige malen correspondentie werd gevoerd tusschen mijn Ambtsvoorganger en den gewezen Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, door mijn Departement steeds bijzonder is gewaardeerd en van groot belang wordt geacht ook voor de handhaving eener goede rechtsorde, wanneer de goede samenwerking tusschen dien Opsporingsdienst en de justitieele en politieele ambtenaren, gelijk die tot dusverre plaats vond, blijft gehandhaafd. In verband daarmee zoude ik het betreuren, indien de gewijzigde omstandigheden zou-

den leiden tot opheffing van dien dienst, op welke instandhouding door mij intogendeel veel prijs zou worden gesteld.

Het zou mij aangenaam zijn, indien Uwe Excellentie deze betuiging mijner waardeering aan den waarnemend Opperbevelhebber van Land- & Zeemacht zou willen overbrengen, en mij te zijner tijd zoude kunnen mededeelen, in hoever Uwe Excellentie gemeend zal hebben met het in dit schrijven geuite verlangen rekening te kunnen houden."

(Dit schrijven was gericht aan de Minister van Oorlog.)

Op dezelfde dag als waarop de bespreking met de Minister van Binnenlandse Zaken plaats vond, 7 januari 1919, bracht de Rotterdamse hoofdcommissaris Sirks een bezoek aan G.S. III ter bespreking van de toekomstige samenwerking van de politie met de nieuwe dienst.

Waarschijnlijk is daar tegelijkertijd de redactie vastgesteld van het hierboven reeds geciteerde document, dat als bijlage bij de nota van generaal Pop aan de Minister van Binnenlandse Zaken was gevoegd.

In de voormiddag van Maandag, 13 januari 1919 heeft een nog uitgebreider gezelschap zich over de organisatie van de nieuwe dienst beraden.

Daaraan namen deel de heren Ruijs de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandse Zaken, de generaal Pop, Chef Staf, de kapitein Fabius, Hoofd G.S. III, Mr. Th. Heemskerk, Minister van Justitie, Jhr. Mr. P.A.J. van den Brandeler, procureur-generaal te Den Haag en Mr. J.B. Kan, secretaris-generaal van het ministerie van Binnenlandse Zaken.

Op deze conferentie is men het eens geworden over de organisatie en de werkwijze van een centrale inlichtingendienst.

In zijn dagboek noemt Van Woelderom op dezelfde datum voor het eerst de naam Centrale Inlichtingendienst.

De Minister van Oorlog nam aan deze bespreking niet deel. Na beëindiging van het overleg werd door generaal Pop aan de Minister van Binnenlandse Zaken mondeling verzocht zijn ambtgenoot van Oorlog persoonlijk met het resultaat in kennis te stellen. Op 15 januari 1919 deed kapitein Fabius, schriftelijk, een gelijkluidend verzoek aan de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, Mr. J.B. Kan en wel in de volgende bewoordingen:

" De generaal Pop heeft aan Uw minister gevraagd om den Minister van Oorlog persoonlijk mede te deelen, dat op

de thans ontworpen wijze gebruik wordt gemaakt van den bestaanden Inlichtingendienst.

Aangezien thans, zoowel de Minister van Binnenlandsche Zaken als Justitie zich met deze organisatie kunnen vereenigen, is het m.i. gewenscht, dat de Minister van Oorlog er mede in kennis worde gesteld op de afgesproken wijze."

ORGANISATIE LANDELIJK APPARAAT

Op deze overleg- en voorbereidings-phases volgden na 13 januari 1919 de uitvoerings-handelingen.

Op 15 januari 1919 zond de Minister van Binnenlandse Zaken aan alle Commissarissen der Koningin een schrijven, dat door de heren Kan en Fabius was geconcipteerd.

Het luidde als volgt:

" Meer en meer doet zich de noodzakelijkheid gevoelen om een centraalen dienst te organiseeren die de verschillende berichten over bijzonderheden welke voor de inwendige rust en veiligheid van beteekenis kunnen zijn, verzamelt. Ten deele bestaat sedert den oorlog reeds zoodanige dienst aan den Generalen Staf en het ligt voor de hand de bestaande organisatie voor het beoogde doel te bezigen. Ten einde intusschen den dienst zooveel doenlijk, te verbeteren, is het noodzakelijk dat bij de plaatselijke politie in de grootere gemeenten een berichten-bureau wordt ingesteld. De daar ontvangen berichten die van beteekenis kunnen zijn, worden dan in afschrift gezonden aan het Centraal Bureau bij den Generalen Staf te 's-Gravenhage en aan den Procureur-Generaal bij het Gerechtshof, fungerend Directeur van Politie voor wien de inlichting van beteekenis kan zijn.

Ten einde eene behoorlijke inrichting van den plaatselijken inlichtingendienst te bevorderen, komt het mij zeer gewenscht voor, dat U.H.E.C. spoedig een vergadering bijeenroep van de Burgemeesters uit de gemeenten op bijgevoegden staat vermeld. In die vergadering kan dan de strekking enz van den nieuwen dienst worden uiteengezet, waartoe de Kapitein Fabius van den Generalen Staf, alhier en spoedshalve de Kapitein van Woelderan als diens plaatsvervanger, als mijn vertegenwoordigers gaarne bereid zijn. U.H.E.C. zou kunnen goedvinden met den Kapitein Fabius over zoodanige verga-

dering te overleggen en hem uit te noodigen tot bijwoning daarvan.

Ik acht het om bijzondere op de vergadering nader te verklaren redenen gewenscht, dat de burgemeesters nog geen definitief besluit nemen omtrent de keuze van den politieambtenaar welke met de leiding van dezen dienst zou moeten worden belast."

De in dit schrijven genoemde staat van gemeenten, waarvan de burgemeesters dienden te worden uitgenodigd de betreffende vergadering bij te wonen, stemt geheel overeen met de opgave, vermeld in de nota van G.S. III, onder het hoofd 'Uitvoering' (zie blz. 109).

Het is blijkbaar de bedoeling geweest spoed te betrachten met de formatie van de gemeentelijke inlichtingendiensten. Fabius en Van Woelderens zijn er namelijk beiden onmiddellijk op uit getrokken om op die provinciale bijeenkomsten de vereiste uitschrijvingen te geven.

De vergaderingen vonden plaats op:

Zaterdag, 18 januari 1919 te Arnhem, Utrecht en Groningen;
Maandag, 20 januari 1919 te Zwolle en Maastricht;
Dinsdag, 21 januari 1919 te Haarlem en Middelburg;
Donderdag, 23 januari 1919 te 's Hertogenbosch;
Vrijdag, 24 januari 1919 te Assen en
Zaterdag, 25 januari 1919 te Leeuwarden.

Kapitein Fabius berichtte dienaangaande op 6 februari 1919 aan de Minister van Binnenlandse Zaken:

" Bij alle besprekingen werd de noodige medewerking ondervonden en aan de burgemeesters verzocht politieambtenaren aan te wijzen, die rechtstreeks met den inlichtingendienst zouden samenwerken als leiders van den nieuw te organiseeren berichtendienst."

De Commissaris der Koningin in de provincie Limburg heeft na de bespreking met de burgemeesters van Maastricht, Roermond en Venlo, waarbij kapitein Van Woelderens aanwezig was, bij schrijven van 20 januari 1919 aan de Minister van Binnenlandse Zaken doen weten, dat hij ook de burgemeesters van Heerlen, Kerkrade en Sittard ter zake zou inlichten. Vermoedelijk heeft Van Woelderens tijdens zijn bezoek aan Maastricht zijn goedkeuring hieraan gegeven. In die provincie zouden derhalve niet drie, maar zes gemeentelijke inlichtingendiensten worden opgericht. Het initiatief van de Commissaris van de Koningin is zeer voor de hand liggend, gezien de buitenlandse herkomst van vele werknemers in de mijnstreek en de revolutionaire activiteit in die dagen in de aangrenzende landen.

De Commissaris in de provincie Groningen zond op 20 Januari 1919 aan de Minister van Binnenlandse Zaken afschrift van een kabinet-schrijven, door hem aan alle burgemeesters in die provincie gezonden.

Dit schrijven was van onderstaande tekst:

" Zoolang er niet met zekerheid op te rekenen valt, dat ons land gespaard blijft voor revolutionaire woelingen, als thans in het buitenland tot zelfs in de nabijheid van onze grenzen plaats grijpen, zal geen maatregel zijn te verzuimen, welke kan strekken om elke moedwillige en misdadige verstoring van de openbare rust en orde aanstonds te kunnen bedwingen of zoo mogelijk te voorkomen. Daarom is de grootste waakzaamheid inzonderheid ook van de heeren burgemeesters geboden en eerste eis, dat door hen bij voortdurend nauwkeurig wordt acht gegeven op al hetgeen in hunne gemeenten voorvalt en eens aanduiding is of zoude kunnen zijn van het beramen van pogingen om in de gemeente zelve of elders onlusten te verwekken.

Mochten zich in Uwe gemeente in dit opzicht verschijnselen voordoen, welke U verdacht voorkomen of personen worden aangetroffen, wier gedrag in woord, geschrift of daad aanleiding geeft tot wantrouwen, dan verzoek ik U dringend, mij bij geheim en verzegeld schrijven daarmede onverwijld en met mededeeling van alle bijzonderheden in kennis te stellen.

Ik vertrouw, dat U ter wille van het groote algemeen belang dat ten dage op het spel staat Uwe gewaardeerde medewerking niet alleen krachtig, maar tevens beleefd zult verleen.

Tenslotte vestig ik Uw aandacht op de groote belangen, welke zijn verbonden aan een zeer nauwkeurige naleving der voorschriften betreffende het toezicht op hier te lande vertoevende vreemdelingen."

Zonder ruchtbaarheid te geven aan de formatie van de Centrale Inlichtingendienst werd niettemin het gebied waarover de waakzaamheid zich zou gaan uitstrekken, uitgebreid tot de gehele provincie, hetgeen - gezien de progressieve instelling van de bevolking in de oostelijke gemeenten - van groot nut geacht mocht worden.

De Commissaris van de Koningin had zich zelf blijkbaar de taak opgelegd de berichten, afkomstig uit gemeenten waar geen politie-inlichtingendienst

werd ingesteld, door te zenden aan de Centrale Inlichtingendienst.

++ ++
++

De aangewezen commissarissen en inspecteurs van politie uit de diverse gemeenten werden opgeroepen in de daarop volgende week aanwezig te zijn op het Ministerie van Binnenlandse Zaken, een gedeelte op Dinsdag, 28 januari en de overigen op Donderdag, 30 januari 1919.

Op deze bijeenkomsten, gehouden op last van de Minister van Binnenlandse Zaken en voorgezeten door kapitein Fabius, hield hoofdcommissaris Sirks voordrachten over de wijze waarop de inlichtingendienst te Rotterdam door hem was georganiseerd en hoe deze werkte. (zie blz. 111 e.v.)

Afgeleid zou hieruit kunnen worden, dat het door Sirks gegeven antwoord op de brief van Fabius van 22 november 1918 (zie hoofdstuk III), de meest positieve voorstellen voor de re-organisatie heeft bevat. Waar Broekhoff in zijn daarop gegeven, eerder vermelde, antwoord slechts had gewezen op de gevaarlijke kanten van het inlichtingenwerk (het geven van adviezen aan het hoofd van de landelijke inlichtingendienst kan door deze, toen nog betrekkelijk jonge inspecteur als een te grote vrijpostigheid zijn beschouwd) kon Sirks, in zijn kwaliteit van hoofdcommissaris en oud-marine-officier, Fabius veel vrijer van repliek dienen, adviezen geven en daarbij van eventueel afwijkende inzichten doen blijken. Mogelijk is diens antwoord-schrijven ook de aanleiding geweest, hem uit te noemen voor nader overleg tijdens het vorenvermelde bezoek aan G.S. III op 7 januari 1919.

Naar aanleiding van de door kapitein Fabius en hoofdcommissaris Sirks ter vergaderingen gedane mededelingen, werden opmerkingen gemaakt en vragen gesteld. Voor beide bijeenkomsten werd daarover een kort resumé samengesteld.

Het resumé voor de bijeenkomst van 28 januari 1919 luidt als volgt:

" Opmerkingen uit het debat ter politievergadering in het Ministerie van Binnenlandse Zaken op Dinsdag 28 Januari 1919 naar aanleiding van de mededeelingen van den Kapitein van den Generalen Staf: Fabius en den Hoofdcommissaris van Politie te Rotterdam: Sirks.

Eenige commissarissen meenden, dat het toezicht op gevaarlijke personen, vooral in kleinere plaatsen veel, soms alles te wenschen overlaat,

; de rijkspolitie zou het moeten doen, maar beschikt niet over een voldoende aantal rechercheurs.

Ook de geldmiddelen werden ter sprake gebracht. Het stelsel van beroep op vaderlandsliefde werd niet altijd praktisch uitvoerbaar geacht, over het algemeen zal particuliere hulp moeten worden bezoldigd. De tegenstander beschikt over zeer ruime middelen en men zal plaatselijk alleen met daar onbekende personen met succes kunnen werken en die zullen betaald moeten worden. Most men rechercheurs uit andere plaatsen laten overkomen dan komen zij dikwijls of te laat of zijn niet beschikbaar.

Een der aanwezigen zeide, dat hij persé geen personeel heeft voor dezen dienst en verzocht, dat den burgemeester met klem zou worden opgedragen het noodige personeel en geld beschikbaar te stellen.

Een Commissaris van Politie deelde mede, dat zijn geheele personeel zich onder de roede vaan heeft geschaard. Bij hem heeft dus alleen misschien een burgerlijke inlichtingendienst eenige kans van slagen.

De kwetis van reisorders bij het volgen van verdachte personen werd ter sprake gebracht; voorgesteld werden passe-partouts, niet op naam (uit te reiken door den Hoofdcmissaris van Politie) ter beschikking te stellen. (De heer Sirks lichtte daarbij het te Rotterdam gevolgde stelsel toe, dat hij te verkiezen acht, n.l. afgifte van legitimatiebewijs door den Hoofdcmissaris van Politie, waarop vrij wordt gereisd, afrekening volgt dan later).

In den laatsten trein van Amsterdam naar den Helder wordt dikwijls revolutionaire propaganda gemaakt, welke politie moet hier optreden?

Verzocht werd dat het centrale bureau zal rondzenden een schema van alle revolutionaire partijen, partijleiders, dagbladen enz.

Tevens zal eene opgave van de gemeenten, die ij dezen dienst zijn opgenomen, op prijs worden gesteld.

Nog kwam ter sprake de wenschelijkheid om wederkerig revolutionaire propagandisten op te geven, ook aan het legerbestuur als zij onder de wapenen komen.

Onder algemeene instemming werd verzocht bijeenkomsten als deze meer te doen houden."

Het resumé met betrekking tot de vergadering van 30 januari 1919 luidt als volgt:

" Id. Verslag van de Vergadering op 30 Jan. 1.1.

De Commissaris van Politie te Vlissingen zond telegrafisch bericht verhindert te zijn, Roermond en Venlo waren niet vertegenwoordigd. Van beide laatste gemeenten is echter een ambtenaar daarne te 's-Gravenhage geweest om inlichtingen te ontvangen.

Gevraagd werd zoo mogelijk van alle gevaarlijke personen van het Centrale bureau foto's te mogen ontvangen. Wenschelijk werd geacht, dat aan gevaarlijke personen, b.v. aan Wijnkoop en van Ravenstein, de toegang in de in staat van beleg verklaarde gebieden, b.v. in de mijnstreek, zal worden ontzegd.

Belgen worden in hun eigen land zonder goede papieren geweigerd. België eischt voor toelating een geveerd paspoort, evenals ook Duitschland, ingevolge het vreemdelingentractaat. Opzending van die geweigerde vreemdelingen is door den grooten toeloop onmogelijk in de praktijk.

De kleine gemeenten zullen moeten worden aangeschreven, de hand te houden aan de vreemdelingenbepalingen; vele gemeenten besteden er niet de noodige zorg aan, men schuift de ongewenschten maar naar een andere gemeente af. Zoo is de handhaving der bepalingen onmogelijk.

De Burgemeester van Middelburg o.s. heeft bezwaar tegen het doen van uitgaven voor dezen dienst, hij wenscht zelfs de reis- en verblijfkosten voor deze Vergadering niet te betalen.

De Commissaris van Politie te Groningen deelde mede, dat sedert 3 weken reeds een Inlichtingendienst te Groningen werkt; de tot nu toe opgestelde rapporten zouden alsnog worden toegezonden.

Door sommige commissarissen van Politie werd gewezen op de geringe hulpmiddelen waarover de politie beschikt. Er kan zelfs in enkele plaatsen niet getypt worden. Verzocht werd er den Minister van Binnenlandsche Zaken op te wijzen, dat de Commissarissen van Politie verantwoordelijk zijn voor de naleving der voorschriften, terwijl allerlei politioneele aanschrijvingen

aan de burgemeesters worden gezonden, die ze dikwijls hoogstens even ter inzage aan de Politie afstaan, zoodat het politiearchief onvolledig is.

Voor sommige afgelegen gemeenten is de opzending van transporten vreemdelingen voor interneering zeer bezwaarlijk, de militaire autoriteiten stellen dikwijls geen voldoende personeel ter beschikking, ook duurt de beslissing omtrent verzoek om opzending naar Bergen of Wierickerschans dikwijls te lang met het oog op de weinig geschikte gelegenheid in die kleine plaatsen om vreemdelingen vast te houden.

Het werd een groot bezwaar geacht, dat volgens de vreemdelingenbepalingen de personen, welke geregeld de grenzen overschrijden steeds hunne identiteitskaart moeten inleveren bij het verlaten van het land en bij het opnieuw binnenkomen of wederom eens moeten gaan halen

De Hoofdcommissaris van Politie te Rotterdam gaf hierbij in overweging of het niet mogelijk zoude zijn, bijzondere identiteitskaarten voor het grensverkeer vast te stellen, die niet tulkens behoeften te worden ingeleverd."

++ ++
++

Op 6 februari 1919 deed kapitein Fabius schriftelijk verslag over de gehouden vergaderingen aan de Minister van Binnenlandse Zaken.

In dit schrijven berichtte hij o.e.:

" Op die vergaderingen heeft de Hoofdcommissaris van Politie te Rotterdam zijne organisatie uiteengezet.

Op de burgemeesters-vergaderingen waren enkele burgemeesters uitgenoodigd, die niet over een geschikt Commissaris van Politie of Inspecteur van Politie beschikten of wel er in het geheel geen hadden. Aan deze burgemeesters is verzocht zich persoonlijk te willen belasten met het mededeelen van belangrijke berichten aan den Inlichtingendienst. Zij ontvangen later een handleiding van hetgeen op de politievorgaderingen is besproken.

Op verschillende bijeenkomsten werd de vraag gesteld op welke wijze de gemaakte onkosten moesten worden verantwoord. Het grootste deel der burgemeesters had er geen bezwaar tegen de onkosten voor de Gemeente in rekening te brengen. Gewezen is echter op het belang om deze kosten als politiekosten te verantwoorden, zonder in verdere bijzonderheden te treden. Met het oog op de samenstelling van den Raad achtten enkele burgemeesters dit bezwaarlijk. Aan dezen is beloofd dit onderwerp onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen; om moeilijkheden te voorkomen zou het rijk de onkosten kunnen vergoeden.

Wellicht vindt Uwe Excellentie hierin aanleiding Uwen ambtgenoot van Justitie te verzoeken eventuele onkosten, welke niet door de gemeenten kunnen worden verreffend bij dat departement in rekening te doen brengen. (Deze oplossing is o.a. ter sprake gebracht door Mr. Kan, die op de vergadering te Haarlem aanwezig was.)

Enkele burgemeesters hadden in beginsel bezwaar om de uitgaven op de gemeente te doen drukken en vroegen nadrukkelijk hiervoor betaling door het Rijk (o.a. de Burgemeester van Middelburg).

De Commissarissen van de Koningin beloofden eveneens medewerking in zoverre het berichten betref met kleinere gemeenten, die buiten de bespreking zijn gelaten. Wellicht vindt Uwe Excellentie aanleiding om aan deze autoriteiten een brief te zenden, opdat officieel worde vastgelegd, wat reeds in enkele provinciën is geschied

De aandacht zoude er dan op moeten worden gvestigd, dat alle berichtgevers, dus ook de Commissaris der Koningin, op het bericht tevens vermelden aan welke autoriteiten het is verzonden, ook de naast hogere; zulks is noodzakelijk om dubbel werken te voorkomen.

De Burgemeester van Amsterdam was niet aanwezig, doch had zich laten vertegenwoordigen door den Baarn. Hoofdcmissaris van Politie.

Het gevaar voor z.g. militarisme

werd alleen van Amsterdamsche zijde ter sprake gebracht. Er werd daarom op gewezen, dat deze organisatie alleen eenvoudige departementale samenwerking bevoegde (Binnenl. Zaken, Justitie en Oorlog).

Van den Inlichtingendienst zal geen machtsbevoegdheid uitgaan, zoodat bezwaren, zoo deze zich bij de samenwerking mochten voordoen, aan het oordeel van Uwe Excellentie zullen worden onderworpen.

Enkele punten werden ter sprake gebracht, die ik beloofde aan Uwe Excellentie voor te leggen.

In Friesland was de Commissaris der Koningin op het groote belang in tijden van spanning de marechaussee te mogen behouden, omdat zolang deze aanwezig was men geen groote ordeverstoringen vreesde.

Te Assen was men op het groote gevaar plotseling geheele groepen van arbeiders te ontstaan (b.v. de fabrieken van Vlissing) en achtte het beste middel tegen revolutie regeeringsmaatregelen tegen massa-ontslag en de noodlottige gevolgen van werkeloosheid.

In 's-Hertogenbosch werd gewozen op de wenschelijkheid om in geval van dreigende revolutie het zuiden niet te veel van troepen te ontblooten.

Verscheidende burgemeesters in plaatsen met revolutionaire elementen drongen aan op inlevering van wapens en handhaving van strenge controle bepalingen.

Door enkele burgemeesters werd de opmerking gemaakt, dat een centraal Inlichtingen-bureau in eene behoefte voorzag, omdat het vroeger dikwijls moeilijk was een besluit te nemen tot opzending van oogenschijnlijk valsche of onbeduidende berichten aan de Proc^s. Generaal.

Nu alle berichten aan den Inlichtingendienst zullen worden gezonden en afschriften daarvan gaan aan de Proc^s. Generaal zal men er in den vervolge rekening mede moeten houden, dat ook onbetrouwbare en moeilijk te controleeren berichten bij de Proc^s. Generaal zullen inkomen."

Met betrekking tot de medewerking van de procureurs-generaal en de Inspecteur van de Koninklijke Marechaussee en tot de onderlinge

samenwerking van de politie-instanties schreef kapitein Fabius aan het slot van zijn eerder vermelde brief aan de Minister van Binnenlandse Zake als volgt:

" De medewerking van de Proc^s. Generaal voor dezen centralen berichtendienst is zeer gewenscht. Ik voeg hierbij een kort overzicht van de besprekingen op de politievergaderingen in Den Haag en zal het op prijs stellen als ook de Proc^s. Generaal de rechtstreeks verkregen berichten van de rijkspolitie op gelijke wijze behandelen.

Ook met den Inspecteur van de Kon. Marechaussee zal een berichtendienst worden bestemd, die gedurende de afgelopen jaren is georganiseerd.

Onderlinge samenwerking van de gescheiden politie-organisaties in de verschillende gemeenten is onmisbaar.

Terwijl ieder voor zich in de zelfde richting werkzaam kan zijn, d.w.z. nieuwe gegevens moet trachten te verzamelen, is het noodig, dat men bij onderzoekingen elkander zooveel mogelijk in het vertrouwen neemt. Ik kan de juistheid van de daarop betrekking hebbende klachten niet geheel beoordelen, doch het wil mij voorkomen, dat niet overal de gewenschte samenwerking bestaat.

Deze samenwerking in onze gescheiden politie-organisatie zal door de oprichting van een centraal berichtsbureau zeer zeker worden bevorderd."

TAAK

Voor de beschrijving van de taak van de Centrale Inlichtingendienst: zie hoofdstuk VI.

HOOFD G.S. III B - C.I.

Baron Sixma van Heemstra

In de loop van 1919, vermoedelijk kort na het vertrek van kapitein Van Woelderens op 30 september 1919, werd Baron Sixma van Heemstra, tot dien Hoofd van de Opsporingsdienst van de Koninklijke Marechaussee, chef van de Centrale Inlichtingendienst.

Met hem ging een deel van de "militaire rechercheurs" over naar de nieuwe dienst. De reeds eerder genoemde rechercheur van die groep W.C.J. Wooning was, met medewerking van G.S. III en de Amsterdamse inspecteur van politie Broekhoff, toen reeds benoemd tot rijksrechercheur.

J.F. Hofstede

In 1920 (?) werd Sixma van Heemstra opge-

volgd door de kapitein W.F. Hofstede, oud-Indisch officier. Aangezien deze echter terug wilde naar Nederlands Oost Indië, diende gezocht te worden naar een geschikte opvolger.

Deze voorstelling van zaken, gegeven door de latere chef C.I. , T.S. Rooseboom, is niet in overeenstemming met nadien verworven inlichtingen, waaruit gebleken is, dat Hofstede, op wens van de Minister van Koloniën en met het oog op zijn terugkeer naar het Nederlands-Indische leger, zich enigszins vertrouwd zou maken met het werk van G.S. III en van de C.I.

De Minister van Koloniën schreef dienaangaende op 22 maart 1920 als volgt aan zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken:

" Aan den met verlof hier te lande aanwezigen kapitein der Infanterie van het Nederlandsch Indische leger W.F. HOFSTEDE zou ik wenschen op te dragen eene studie te maken van de inrichting en werkwijze van den militairen en politieken inlichtingen dienst in Nederland waartoe hem voor wat betreft den militairen inlichtingen dienst door den Minister van Oorlog a.i. de gelegenheid zal worden geboden door eene detachering bij den Generalen Staf van het leger.

Daarna zou ik kapitein HOFSTEDE gaarne ook in de gelegenheid zien gesteld kennis te maken met de inrichting en de werkwijze van den binnenslandschen Veiligheidsdienst.

Ik heb de eer Uwer Excellentie te verzoeken mij te willen mededeelen of en op welke wijze U daartoe Uwe medewerking zal kunnen verleen.

De gevraagde toestemming werd verleend, onder mededeling dat Hofstede zich persoonlijk in verbinding diende te stellen met het Hoofd van G.S. III.

Niet is kunnen blijken of Hofstede's detachering wellicht langer heeft geduurd dan aanvankelijk in de bedoeling had gelegen. Gezien de mededelingen van Rooseboom lijkt het er op, alsof hij enige tijd als Hoofd G.S. III B - C.I. heeft gefungeerd. Moge dit al het geval zijn geweest, zeker was dat zijn te werk stelling in die functie slechts van korte duur zou zijn en dat op korte termijn naar een opvolger diende te worden uitgezien.

Tiete Solke Rooseboom
geboren te Leeuwarden, 8 juli 1885

In die tijd diende T.S. Rooseboom als kapitein van de artillerie in Gorinchem. Rooseboom

had toen reeds veel belangstelling voor de politiek en hield voor zijn onderofficieren af en toe voordrachten waarin politieke onderwerpen ter sprake kwamen. Af en toe bezocht hij in Gorinchem, in burger gekleed, bijeenkomsten van communisten. Naar aanleiding daarvan werd hij een keer ontboden door de kantonrechter te Gorinchem, die hem er op wees, dat dergelijke bezoeken niet onopgemerkt konden blijven, de burgerij te danken moesten geven en daarom ongewenst waren.

Vermoedelijk heeft diezelfde autoriteit tevens de Generale Staf in kennis gesteld met Rooseboom's gedragingen.

Achteraf redenerende lijkt het er op, dat G.S. III daarop zijn voormalige medewerker kapitein Roelofsen heeft verzocht onderzoek te doen naar Rooseboom's politieke belangstelling. Deze beiden hebben elkaar tijdens een treinreis (toevallig?) ontmoet en uitvoerig van gedachten gewisseld.

Waarschijnlijk als resultaat van de bevindingen van Roelofsen, werd Rooseboom aangezocht Hofstede (of Sixma van Heemstra?) op te volgen als Hoofd C.I.

In 1921 aanvaardde hij deze functie. Tot mei 1940 heeft hij, zonder enige onderbreking, de dienst geleid. Na de bezetting verzorgde hij de afwikkeling van het bureau, in welke tijd hij, zoals zijn jarenlange gewoonte was, veel op reis ging om de plaatselijke verbindingen te bezoeken. Na mei 1940 benutte hij deze reizen tevens om de nog aanwezige fondsen clandestien onder de verbindingen te distribueren.

Op 26 Augustus 1940 werd hij door de Duitsers gearresteerd en in krijgsgevangenschap gevoerd. Tot 14 november 1940 vertoefde hij in het 'Oranje Hotel' in Scheveningen. Vandaar werd hij overgebracht naar Duitsland en verblijef hij achtereenvolgens in Juliusburg, Colditz en Stanislaw. Na de Duitse nederlaag keerde hij terug. Hij was nadien nog enkele jaren werkzaam bij de militaire inlichtingendienst.

In het op 10 mei 1940 aan de Nederlandse regering overhandigde Duitse memorandum is een nota opgenomen, waarin wordt beweerd, dat de Nederlandse militaire inlichtingendienst reeds zeer geruime tijd samenwerkte met de geheime diensten van Engeland en Frankrijk.

Na de bevrijding is door een commissie, onder leiding van generaal Sillevis, een onderzoek ingesteld naar de gegrondheid van deze beschuldiging. Op 4 juli 1947 bracht de commissie verslag uit aan de Minister van Buitenlandse Zaken.

Eén der conclusies daarin was, dat het contact met de Duitse militaire attaché op dezelfde voet was onderhouden als met die van andere landen.

Ook generaal Van Gorschoot was door de commissie gehoord. Onder meer had hij daarbij uiteengezet door welke officieren van zijn afdeling het contact met de buitenlands militaire attaché's was onderhouden, dat Rooseboom was aangewezen voor het contact met de Duitse militaire attaché en daarbij verklaard dat Rooseboom "zijns inziens wel iets te pro-Duits" was geweest.

Rooseboom heeft zich hierdoor uitermate gegriefd gevoeld. Hij noemde die 'beschuldiging' volkomen ongegrond. Om zijn bewering te staven toonde hij mij zijn 'Personalkarte' uit het 'Kriegsgefangenen-Stamm-lager: Oflag 67', waarop op verschillende plaatsen was aangehouden dat hij "deutschfeindlich" was, "mit Vorsicht zu behandeln" (zie blz. 133 en 134).

Ook naar mijn persoonlijke mening heeft Van Gorschoot in dit opzicht te lichtvaardig een blaam op Rooseboom gelegd. In hoeverre zulks aanleiding is geweest Rooseboom na de bevrijding niet in zijn oude functie te herstellen, vermag ik niet te beoordelen.

PERSONEELSVORZIEGING

Reeds geduren te de periode waarin over de organisatie van de Centrale Inlichtingendienst werd overlegd, richtte generaal Pop, op 13 januari 1919, een verzoek tot de Minister van Binnenlandse Zaken, om de dienst goad te outileren, ook wat personeel betref.

De betreffende passages uit die brief luiden:

" Ik maak van deze gelegenaaid gebruik er op te wijzen, dat eene organisatie, als in de nota is uiteengezet - willen de rapporten behoorlijk worden verwerkt ook bij den centralen inlichtingendienst arbeidskrachten zal vergen.

Kan Uwe Excellentie er toe besluiten mede te werken tot de instelling van eenen centralen inlichtingendienst, dan geef ik U in overweging een jong geschikt ambtenaar aan te wijzen en werkzaam te stellen op het bureau van den Inlichtingendienst van den Generalen Staf."

Op 6 februari 1919 werd dit verzoek door de generaal, nu meer gepreciseerd, herhaald, in de volgende bewoordingen:

" Ik acht het dringend noodig, zoo spoedig mogelijk, ten behoeve van den door U ingestelden inlichtingendienst, de beschikking te verkrijgen over het benoedigde personeel van het Departement van Binnenlandse Zaken, benevens eenige bureaugelden en stel U voor

daartoe zoo spoedig mogelijk op de begroeting van 1919 suppletoir te willen uittrekken:

1. Een ambtenaar, commissie, op een tractement van 2300 gulden, met de gewone jaarlijkse verhoogingen,
2. Een schrijver op jaarloon op een aanvangssalaris van 800 gulden, eveneens met de gewone jaarlijkse verhoogingen.

Ik moge U voorstellen, in verband met het onder 1. gestelde, voor benoeming tot commissie aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken te bestemmen den adjunct-commissie aan het Departement van Oorlog en reserve le Luitenant der Grenadiers L , thans nog werkzaam onder mijne bevelen, bij den Chef van het Kabinet, onder verzekering, dat zijne promotie-kansen verzekerd blijven. Deze bijzonder bekwamen en zeer ijverigen ambtenaar kan ik in alle opzichten voor bovenvermelde bevordering aanbevelen.

Omtrent de benoeming van een schrijver zal ik U nader een voorstel doen."

Diezelfde dag, 6 februari 1919, schreef kapitein Fabius een brief van ongeveer gelijke strekking aan de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, Mr. Kan, waarin hij stelde:

" Mag ik Uwe medewerking inroepen tot eene snelle behandeling der personeels kwestie, dit is voor den goeden gang van zaken noodzakelijk.

De Lt. L kan ik U ongezien aanbevelen, deze man is een buitengewoon bekwaam en ijverig ambtenaar, van wien het Dep. v. Binn. Zaken in de toekomst bij bevordering alleen genoeg zal belevan. Door eene benoeming tot commissie in de voorgestelde categorie blijft hij op tractement staan wat hij thans heeft.

Het is gewenscht om voor eventueele besprekingen met politieambtenaren en c.q. burgemeesters een niet te jong ambtenaar aan te stellen."

De Minister wenste op het verzoek niet in te gaan. Onder aanvoering van enkele weinig houtsnijdende argumenten, stelde hij, bij schrijven van 10 februari 1919, aan de Opperbevelhebber in de volgende bewoordingen een halfslachtige oplossing voor:

" Tot mijn leedwezen moet ik bezwaar maken bij suppletoire begroeting gelden aan te vragen voor de aanstelling van een tweetal ambtenaren als in nevenvermeld schrijven bedoeld.

Voorreerst toch is het ver van zeker dat als de buitengewone tijdsomstandigheden waarin wij thans verkeerden, zich wijzigen, nog behoefte aan hun bijstand zal bestaan.

In de tweede plaats ontmoet het be-
zwaar ambtenaren van mijn Departement hun uitsluitende werkkring aan te wijzen bij den Generalen Staf.

Eindelijk voorzie ik tal van bedenkingen van de zijde der Staten-Generaal indien - wat toch onvermijdelijk is - het doel van de aanstelling reëndit wordt medegedeeld.

Teneinde intusschen den inlichtingendienst zooveel mogelijk ter wille te zijn wil ik den adjunct-commissie van mijn Departement, Mr. S , tot een nader te bepalen tijdstip voor halve dagen ter dispositie van U.E. stellen. In de behoefte aan een schrijver zal dan Uwerzijds zijn te voorzien, wat, naar ik mij voorstel, wel niet onmogelijk zal blijken."

Generaal Pop bracht daarop al zijn geschut in stelling in een uitvoerig, streng principieel gehouden, antwoord, gedateerd 17 februari 1919, dat hieronder in zijn geheel volgt.

" Uwe Excellentie veroorloove mij nog eenmaal terug te komen op de voorstellen, vervat in mijn schrijven van 6 Febr. 1919, G.S. III No. 394 Geheim.

De door U daarop genomen beslissing bij Uwen brief van 10 Febr. No. 1 Kb., heeft mij, na de besprekingen, welke ik ter zake van de organisatie van den berichtendienst met U mocht hebben, werkelijk zeer teleurgesteld, omdat ik van die organisatie geeniglei resultaat mag verwachten, wanneer zij niet behoorlijk geoutilleerd is ter plaatse, waar de van alle zijden binnenkomende berichten moeten worden gesorteerd, getoetst en verwerkt. Dit zou mij niet alleen leed doen om de zaak zelve, waarmede ik mijn dienstvak, dat daarmee uit militair oogpunt overigens slechts geringe bemoeienis zou behoeven te hebben, gaarne belast heb om het algemeen belang te helpen dienen, maar ook zou ik het uitblijven van resultaten op dit gebied betreuren, omdat daardoor, na alle besprekingen, die onlangs in den lande zijn gehouden, een weinig gunstige indruk gemaakt zou worden.

Nu acht ik inderdaad de organisatie niet levensvatbaar, indien de verwer-

king der verkregen gegevens zou moeten geschieden door den Adjunct-Commissar. Bloem, wanneer deze daartoe tijdelijk halve dagen ter beschikking gesteld zou worden. Wil men bij een degelijken dienst de berichten naar waarde beoordeelen, wil er leiding van den dienst zelf uitgaan, dan vereischt deze eene geheele persoonlijkheid en moet men nie gevaar loopen, dat deze op oogenblikken, waarop men over hem zou moeten beschikken, wellicht juist afwezig zou zijn. Tegen eene dergelijke oplossing meen ik dan ook, in het belang der zaak overwegend bezwaar te moeten maken.

Er is m.i. bovendien een groot voordeel aan verbonden, indien Uw departement rechtstreeks bij de organisatie betrokken is, omdat de ervaring leert, dat, waar de samenwerking in hoofdzaak met burgerlijke functionarissen verkregen moet worden, het militaire karakter zooveel mogelijk aan die organisatie ontnomen moet worden en duidelijk moet blijken, dat hier wel degelijk van eene interdepartementale samenwerking sprake is.

Voorts schijnt het mij niet aangewezen toe aan het Departement van Oorlog voorstellen voor uitbreiding van personeel te doen voor eene organisatie, die in de eerste plaats werkt in het belang van de departementen van Binnenlandsche Zaken en Justitie.

Uwe Excellentie geeft in 3 punten hare bezwaren te kennen tegen het, bij suppletoire begroting, aanvragen van gelden voor de aanstelling van een tweetal ambtenaren. Ik moge, naar aanleiding daarvan, onder Uwe aandacht brengen, dat m.i. de kans niet groot is, dat gewijzigde omstandigheden de behoefte aan zulk een bureau binnen korten tijd zullen doen vervallen. Daar gelaten of de tevredenheid onder de arbeiders binnenkort in die mate aanwezig zal blijken te zijn, dat van die zijde geen gevaar meer valt te duchten, zijn het straks wellicht de ontevreden elementen onder den lageren ambtenaarsstand, voor welke de economische tegemoetkomingen geenszins gelijken tred houden met die aan de arbeiders bewezen, welke de openbare orde zullen bedreigen. De verschillende ontevreden, voor het begrip revolutie vatbare, elementen zullen eene politieke bedreiging blijven vormen, zoolang de economische verhoudingen niet in normale banen zijn

teruggekeerd. Dit terugkeeren zal, vrees ik, veel tijd afschorten.

Ik kan mij begrijpen, dat U.E. bezwaar zou moeten maken om ambtenaren van Uw departement uitsluitend een werkkring bij den Generalen Staf aan te wijzen. Zóó zou ik de zaak ook niet beschouwd willen zien. Er is hier sprake van een dienst, die, zooal niet uitsluitend, dan toch in de eerste plaats ten behoeve van Uw departement is ingesteld, zoodat de daarbij werkzaam gestelde ambtenaren hun werk in hoofdzaak ten bate van dat departement leveren. Dat zij dat werk op het bureau van den Generalen Staf verrichten, omdat daar het grondmateriaal inkomt en door dat bureau het best leiding aan de zaak gegeven kan worden, acht ik van ondergeschikte beteekenis.

Wellicht zouden bedenkingen van de zijde van de Staten-Generaal ondervangen kunnen worden door den aard der werkzaamheden van de aan te stellen ambtenaar eenigzins ruim te omschrijven. De tegenwoordige binnenlandsche politieke toestand en de invloed, die het buitenland daarop uitoefent, zullen toch wel als zoodanig beschouwd mogen worden, dat daardoor de aanstelling van personeel, dat aangelegenheden, daarop betrekking hebbende, bewerkt, gemotiveerd geacht kan worden.

Mocht dit intusschen nodig zijn, dan ware het wellicht het eenvoudigst rond-uit aan te geven, dat en waarom de Regering het instellen van een centraalen berichtendienst noodig acht en waarom zij daarbij van eene bestaande organisatie gebruik maakt.

In verband met het vorenstaande, meen ik mijn voorstel, hoofdzakelijk ten aanzien van den Heer L., nogmaals in Uwe welwillende overweging te mogen aanbevelen. Wanneer de positie van den Heer L. op de, door mij voorgestelde, wijze verzekerd kan worden, zal ik trachten, althans dit jaar, voor een schrijver te zorgen en in de bureaunkosten te voorzien. De goede eigenschappen van den Heer L. meen ik hierbij nogmaals uitdrukkelijk op den voorgrond te moeten stellen, omdat Uw departement in hem - ook in de toekomst - een zeer bekwaam en ijverig ambtenaar zal vinden. Ik stelde hem voor, omdat ik voor hem kan instaan."

Dit verweer heeft in zo verre resultaat gehad, dat Mr. Bloem voor gehele dagen ter beschik-

king van de generaal werd gesteld en met ingang van 5 maart 1919 zijn werkzaamheden bij de Centrale Inlichtingendienst mocht aanvangen.

Generaal Pop besluit de bevestiging van deze overeenkomst met het voorbehoud:

"Ik zal trachten op deze wijze in den goeden gang van den dienst te voorzien."

Het dienstverband met Mr. Bloem heeft niet lang geduurd en dit waarschijnlijk niet tot teleurstelling van de C.I. Reeds uit het 'Dagboek Van Woelderen' was gebleken, dat Bloem voor de hem toegewezen taak onbekwaam en ongeschikt was. Dat hij door de Minister van Binnenlandse Zaken voor deze functie werd aangewezen, zou te verklaren zijn geweest uit zijn grote belangstelling voor het vakverenigingswerk, in die onrustige dagen een belangrijke plaats voor observatie. Hij is later werkzaam geworden bij de mijnindustrie in Limburg (mededeling van generaal Roelofsen).

VERGOEDING ONKOSTEN GEMEENTELIJKE INLICHTINGEN- DIENSTEN

Reeds op de vergaderingen in de Provinciehuizen, welke van 18 tot 25 januari 1919 werden gehouden, kwam ter tafel het probleem: door welke instantie worden de gelden ter bestrijding van de kosten van de plaatselijke inlichtingendiensten ter beschikking gesteld?

Gedurende het voorbereidende inter-departementale overleg was men aan dit vraagstuk volledig voorbij gegaan.

Op 17 januari 1919 roerde de Commissaris der Koningin in Zuid Holland dit onderwerp aan in een schrijven aan de Minister van Binnenlandse Zaken, zonder evenwel om een beslissing te vragen.

Hij schreef:

" In de bijeenkomst werd mij ook de vraag gesteld, of de kosten, welke de inlichtingendienst noodzakelijk met zich zou brengen, aan het Rijk

in rekening zouden kunnen worden gebracht. Voor de groote gemeenten achtte men dit niet noodig, aangezien daartoe wel uit voor de politie toegestane sommen zou kunnen worden geput; met name in Hellevoetsluis achter en zelfs in gemeenten als Goude, valt bestrijding dier kosten uit de gemeentelijke geldmiddelen moeilijk met het oog op de noodzakelijke geheimhouding."

De Minister van Binnenlandse Zaken zond dit schrijven van de Commissaris van de Koningin op 20 januari 1919 door aan de Minister van Oorlog. In de aanbiedingsbrief berichtte hij zijn ambtgenoot o.m. het volgende:

" Ten aanzien van de vraag of de bedoelde kosten, voor zoover deze niet door de groote gemeenten voor eigen rekening worden genomen, ten laste van het Rijk kunnen worden gebracht, merk ik op, dat op de begrooting van mijn Departement geen post voorkomt, waaruit de noodige gelden zouden kunnen worden gekweten.

Wellicht zouden bedoelde kosten kunnen worden gebracht ten laste van den inlichtingendienst van Uwer Excellentie's Departement."

Maar de Minister van Oorlog voelde er niets voor op deze suggestie in te gaan en de kosten voor rekening van zijn departement te nemen, hetgeen hij bij schrijven van 31 mei 1919, in de volgende bewoordingen, aan de Minister van Binnenlandse Zaken liet weten:

" Tot mijn leedwezen kan ik niet voldoen aan Uw verzoek, om de daarin bedoelde kosten ten laste van mijn Departement te brengen. Ik merk daarbij op, dat de geheime fondsen bestemd zijn voor den inlichtingendienst in het buitenland en dat daaruit dus bestreden kunnen worden de onkosten, eventueel verbonden aan een centralisering van den berichtendienst in samenwerking met de politiekorpsen ter bestrijding van het revolutionair gevaar, waarmede, blijkens mededeeling van den Opperbevelhebber van Land en Zeemacht, deze autoriteit zich op Uw verzoek heeft belast.

Mogelijk zal onze ambtgenoot van Justitie de uitgaven kunnen bestrijden."

Dit schrijven van minister Alting von Geusau munt niet uit door duidelijkheid. De geheime fondsen - zo schrijft hij - zijn bestemd voor de inlichtingendienst in het buitenland, derhalve voor (het nieuwe) B.S. III A. Dat een centralisering van de berichtendienst, in samenwerking met de politie-

korpsen, ter bestrijding van het revolutionaire gevaar - en dit laatste zal toch wel slaan op het binnenland - ten nutte zou zijn voor de dienst in het buitenland, lijkt tamelijk onwaarschijnlijk.

Een afwijzing van de bereidheid de kosten van het werk in de gemeenten te dragen, zou duidelijker zijn gesteld, wanneer (in de zevende regel van het citaat) geschreven ware: "en dat daaruit dus niet bestreden kunnen worden....."

Daarop werd door de Minister van Binnenlandse Zaken, bij schrijven van 18 augustus 1919, gepoogd, het Ministerie van Justitie bereid te vinden de kosten te dragen. Maar ook daar werd bot gevangen. Bij schrijven van 10 oktober 1919 berichtte minister Heemskerk:

" In antwoord op Uwe nevensvermelde kantbeschikking en onder terugzending van de bijlagen daarvan heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten, dat de kosten verbonden aan de gemeentelijke berichtenbureaux bezwaarlijk ten laste van mijn Departement kunnen worden gebracht. Het instellen dezer bureaux is een taak der plaatselijke politie en de gemeenten zullen dus zelf de kosten moeten dragen, tenzij het mocht betreffen uitgaven, verband houdende met de uitleiding van vreemdelingen, welke kosten in de begrooting van mijn Departement zijn opgenomen.

Voor het overige schijnt het bezwaar niet zoo zeer te liggen in het bedrag der kosten maar in de omstandigheden dat de kleine gemeenten niet gaarne een post voor deze zaak op de gemeentebegrooting geplaatst zien (zie het schrijven van den Commissaris der Koningin in Zuid-holland aan Uwe Excellentie dd. 20 januari 1919). De vraag betreft dus eigenlijk de inrichting der gemeentebegrooting."

Er bleef geen andere mogelijkheid over dan de zaak in de doofpot te stoppen, hetgeen dan ook prompt werd gedaan. Aan het schrijven van de Commissaris der Koningin in Zuid Holland van 17 januari 1919 werd een ongedateerde notitie gehangen, gericht aan "den Heer Chef" (?) en voor kennisneming geparafeerd door twee onbekenden, luidende:

" Naar mij wil voorkomen behoeft de brief van den C.d.K. in Zuidholland dd. 17 januari 1919, Kab. no. 48, niet beantwoord te worden. Binnenlandse Zaken heeft getracht eenige toezegging te verkrijgen van Oorlog en van Justitie om de kosten van de inlichtingendienst in sommige gemeenten voor Rijkerekening te nemen; evenwel zonder resultaat."

BUREAUKOSTEN C.I.

Ook de vergoeding van kosten ten behoeve van het centrale bureau ondervond moeilijkheden.

Op 6 februari 1919 schreef generaal Pop aan de Minister van Binnenlandse Zaken o.m.:

" Voor bureaugelden zal ik het op prijs stellen, zoolang het niet noodig is een afzonderlijke localiteit te huren, jaarlijks over f 500,- te kunnen beschikken."

Daerop werd, gedateerd 10 februari 1919, antwoord ontvangen. De 'gunst' om de heer Bloem voor halve dagen ter beschikking te stellen, werd gekoppeld aan de eis, dat de Centrale Inlichtingendienst zelf zou voorzien in de behoefte aan een schrijver en in het gevraagde bedrag voor bureaunkosten.

Op voorwaarde dat de door generaal Pop voorgestelde heer L door het Ministerie van Binnenlandse Zaken in dienst werd genomen en te werk werd gesteld bij de C.I., verklaarde de generaal zich bereid, te trachten voor het jaar 1919 zelf voor een schrijver te zorgen en in de bureaunkosten te voorzien (zie aangehaalde brief van 17 februari 1919, blz. 138).

Die voorwaarde werd niet geaccepteerd, wel de gedane toezegging. Bij schrijven van 21 februari 1919 berichtte de minister aan de generaal dat Mr. Bloem voor gehele dagen ter beschikking werd gesteld en hij besloot die brief als volgt:

" Gaarne aanvaard ik het aanbod van U.C. althans voor dit jaar voor een schrijver te zorgen en in de bureaunkosten te voorzien."

Mede hierop heeft betrekking het reeds eerder vermelde, door de generaal gestelde voorbehoud dat hij "zal trachten op deze wijze in den goeden gang van den dienst te voorzien".

HOOFDSTUK V

SECTIE III VAN DE GENERALE STAF

GESCHIEDSCHRIJVING

Reeds eerder werden het nut, de wenselijkheid en de noodzaak om het werk van de inlichtingendienst, dat zich bij een goed functioneren aan het oog van de normale burger onttrekt, toch voor de historie min of meer vast te leggen, een enkele maal ingezien.

Slechts door een tweetal personen werd daaraan, in beperkte mate, metterdaad uitvoering gegeven.

Zo verscheen in een aflevering van "De Militaire Spectator" (jaargang 1921, pag. 397-408), van de hand van H.A.C. Fabius, ritmeester bij het 1e Regiment Huzaren, een artikel, getiteld: "De Inlichtingendienst bij den Generalen Staf". Dit artikel is geheel gebaseerd op de door de schrijver tijdens de mobilisatie 1914-1918 opgedane ervaringen bij die dienst.

In de "Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde", deel VII, aflevering 3/4, verschenen in 1937, gaf dezelfde auteur, toen luitenant-generaal b.d., onder de titel "De Inlichtingendienst van den Generalen Staf" ("Het z.g. bureau C.S. III"), blijkens de ondertitel "herinneringen uit de mobilisatiejaren 1914-1919".

Eerst in 1965 en 1966 verschenen opnieuw enkele artikelen over het werk van de inlichtingendienst van C.S. III gedurende de jaren 1914-1919. De auteur, A. Wolting, tijdelijk luitenant kolonel der infanterie, publiceerde in "De Militaire Spectator" van december 1965 en januari 1966 een tweetal artikelen, respectievelijk getiteld "De eerste jaren van de Militaire Inlichtingendienst (CS III, 1914-1917)" en "Uit het dagboek van Kapitein van Woelderen, CS III".

Eveneens van zijn hand verscheen in "Ons Lezer" van september 1966 een artikel, getiteld "De November-dagen van 1918, De rol van de Nederlandse Inlichtingendienst (CS III)".

Waar alle genoemde artikelen gebaseerd zijn op het inlichtingenwerk gedurende de mobilisatie, ligt het voor de hand, dat het zwaartepunt is gelegd op het militaire aspect en dat het politieke inlichtingenwerk slechts zeer spaarzaam wordt genoemd. Dat laatste is dan nog slechts het geval in de artikelen van Wolting, die daarbij evenwel volstaat met uitgebreide citaten uit het dagboek van Van Woelderen. Commentaar wordt daarbij vrijwel niet gegeven. Het geheime en vertrouwelijke werk van de inlichtingendienst komt nagenoeg niet aan de orde.

Generaal Fabius heeft zelf blijkbaar wel ingezien dat een beschrijving van de geschiedenis van het volledige werk van G.S. III meer moest omvatten dan hetgeen door hem voor publicatie naar buiten op schrift was gesteld.

In een, in zijn nagelaten correspondentie aangetroffen schrijven aan de secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Jhr. Mr. A.M. Snouck Hurgronje, gedateerd 22 juli 1937, schreef hij :

" Ik acht het van belang, de den loop der gebeurtenissen in de mobilisatiejaren aan de hand van verschillende bronnen na te gaan en in een beknopt overzicht op schrift te stellen; niet om te publiceeren, maar om belangrijke zaken niet aan de vergetelheid prijs te geven. Nu zijn er nog meerdere personen, in wier herinnering het gebeurde zal herleven, als zij den inhoud van bepaalde bescheiden voor zich zien.

Later is dat uitgesloten en zullen de stukken, zonder de aanwijzingen en de herinnering van hen, die een rol hebben gespeeld, een onvolledig licht werpen, op hetgeen in werkelijkheid gebeurde.

Er zijn reeds velen gestorven, anderen zeer oud, of op vergavorderden leeftijd, terwijl er maar zeer enkelen zijn, die geregeld aantekeningen hebben gehouden.

Een regeeringsopdracht in dezen zin zoude ik gaarne vervullen, ik meen, als men er niet te lang mede wacht, dat de ware geschiedschrijving later er eene kostbare handleiding aan zal hebben.

Over den omvangrijkheid van die arbeid kan ik mij niet zonder meer eene juiste voorstelling maken, het kan mede -, maar ook tegenvallen. Een en ander houdt nauw verband met de wijze, waarop de archieven zijn bijgehouden en bewaard.

Een aannemelijke vergoeding zoude ik voor dezen arbeid moeten hebben, die aan mij de voldoening zou schenken eenige jaren nog wat nuttigen arbeid te kunnen verrichten in een richting, waarvoor naar ik vermeen, maar zeer weinigen in aanmerking kunnen komen.

Minister Colijn, die thans uw chef is, weet heel goed, wat ik gaarne zou

willen, U kunt het oogenblik uitzoeken, dat de minister niet gepraoccupeerd is voor zaken van politiek en regeeringsbeleid."

Het is niet kunnen blijken, dat men op dit aanbod is ingegaan. Het bestaan van een beschrijving als door Fabius voorgesteld, is niet bekend geworden, zelfs niet bij onderzoek op de aectie Krijgsgeschiedenis van de Generale Staf. Vermoedelijk heeft men geen gebruik gemaakt van Fabius' aanbidding dit werk ter hand te nemen.

Generaal Fabius zal bezwaarlijk hebben kunnen vermoeden, dat het nog dertig jaren zou duren voor aan het door hem voorgestelde plan uitvoering zou worden gegeven.

De zeer reeële inhoud van de drie eerste alinea's van zijn schrijven zou, zo nodig, zelfs nog hebben kunnen dienen als motivering voor de mij veratrekte opdracht.

Slechts ten aanzien van één aangevoerd punt is er nu verschil met de situatie van 1937. Waar Fabius enig voorbehoud maakte met betrekking tot de vraag hoe de archieven waren bijgehouden en bewaard, is er thans geen enkele onzekerheid. Die archieven zijn nagenoeg volledig vernietigd, zowel bij G.S. III als bij de ministeries van Buitenlandse Zaken, Justitie en Binnenlandse Zaken.

Over het wel en wee van G.S. III ná de Eerste Wereldoorlog werd nog nimmer iets op schrift gesteld, ook al heeft men af en toe wel begrepen dat enige beschrijving daarvan nuttig zou zijn.

In een nota van 18 november 1933, van de hand van Hoofd G.S. III, komt o.m. de passage voor:

"De C.I. is ontstaan in dagen van de hoogste spanning in een tijd, waarin de Staat werkelijk in een noodtoestand verkeerde. Het was in de troebele dagen van 1918, dat kwam vast te staan, dat men een centrale inlichtingsdienst niet alleen niet kon ontberen, doch ook, dat men nimmer meer in de fout zou mogen vervallen, op dit punt van staatszorg en regeeringsbeleid nalatig te zijn.

Men besefte destijds het gamis aan een C.I. en men zag duidelijk welke groote nadeelen en gevaren er voortvloegen uit het feit, dat een regeering niet ten volle ingelicht is aengaande hetgeen er leeft in het volk en omtrent de stroomingen, welke zich daarin voordoen. Eene zóó slecht toegeruste regeering hanteert het "roer van Staat" als een geblinddoekte stuurman, in stikdonkeren nacht varende.

In dagen van hoogen nood werd de C.I. gesticht, met de opdracht zich uitzicht te verschaffen in hetgeen er omgaat in het geheele volk en eene scherpe controle te oefenen op alle organen van staat en overheid."

Als kanttekening plaatste de toenmalige Chef Staf, de luitenant-generaal Seijffardt, daarnaast:

"Het zou wel goed zijn de geschiedenis hiervan wat meer in details en met namen en functies der betrokkenen op schrift te stellen. Het is thans alleen "herinnering" van zeer enkelen."

Verder dan die kanttekening is het niet gekomen.

In 1947 heeft het toenmalige hoofd van de sectie Krijgsgeschiedenis van de Generale Staf, de generaal D.A. van Hilten, opnieuw de beschrijving van de geschiedenis van G.S. III aan de orde gesteld.

Niet duidelijk is geworden welke periode hem daarbij voor ogen stond. De indruk werd verkregen, dat hij slechts de werkzaamheden van G.S. III A tijdens de mobilisatie-periode 1939-1940 zo goed mogelijk gereconstrueerd wenste te zien. Hij wendde zich daartoe schriftelijk tot een aantal officieren die werkzaam waren geweest bij en voor G.S. III A en tevens tot het toenmalige hoofd van de Centrale Veiligheidsdienst en het hoofd van sectie G.S. III. Laatstgenoemde zou aan het Hoofd C.V.D. advies hierover hebben gevraagd en daarop aan generaal Van Hilten hebben doen weten, bezwaar te maken tegen zijn voornemen. De door Van Hilten gewenste geschiedschrijving is niet tot stand gekomen.

ORGANISATIE

Zoals op blz. 105 reeds werd beschreven, waren de ministers van Binnenlandse Zaken, Oorlog en Justitie einde 1918 tot overeenstemming gekomen over de splitsing van G.S. III in de bureaux III A en III B, met daarnaast een zelfstandig werkende Centrale Inlichtingendienst. Afspraken werden gemaakt over de terreinen waarop elk onderdeel zich zou bewegen.

Toch is het blijkbaar noodzakelijk geweest, vrij kort nadien, deze aangelegenheid opnieuw te bespreken en ditmaal niet alleen door de drie rechtstreeks er bij betrokken ministers. Op 27 oktober 1919 was deze kwestie onderwerp van overleg in de ministerraad. Voor zo ver bekend is geworden was dit de eerste keer dat alle ministers betrokken werden bij een bespreking van deze aangelegenheid.

Het resultaat daarvan werd door de minister

van Dorlog, Jhr. G.A.A. Alting von Geussau, op 29 oktober 1919 aan de op de ministerreeds-vergadering mede aanwezig geweest zijnde Chef Staf, bericht in een schrijven van de volgende inhoud:

" Naar aanleiding van het op 27 October j.l. in den Raad van Ministers genomen besluit, waarbij Uwe Excellentie tegenwoordig waart, heb ik de eer U mede te deelen, dat daaruit volgt, dat de Generale Staf en zijne organen voortaan uitsluitend belast zullen zijn met den inlichtingendienst betrekking hebbende op defensie-belangen.

Daartoe reken ik ook het op de hoogte komen en blijven van denkbeelden en stroomingen onder officieren, onderofficieren en minderen.

Men zal alleen in zooverre met den binnenlandschen veiligheidsdienst bemoeiing hebben, als in het defensie-belang noodig is.

Men onthoude zich derhalve overigens van het werken ten dienste van de binnenlandsche veiligheid.

Dit behoeft niet uit te sluiten, dat men verband onderhoudt met een eventueel door een ander Departement van Algemeen Bestuur, onder verantwoordelijkheid van den betrokken Minister arbeidend bureau. Ook tegen de plaatsing van een dergelijk bureau uitsluitend samengesteld uit vaste of gedetacheerde ambtenaren van dat Departement in een der lokalen, in gebruik bij den Generalen Staf heb ik geen bezwaar.

Uitdrukkelijk behoort echter vast te staan, dat voor de werkzaamheden van dit bureau noch door Uwe Excellentie, noch door een der onder Uwe bevelen werkende officieren eenigerlei verantwoordelijkheid worde gedragen."

De brief laat aan duidelijkheid niets te wenschen over en bevatte in het geheel geen nieuws. Hij lijkt alleen geschreven te zijn 'pour acquit de conscience'. Voor het werk van de C.I. werd door de minister en mocht door de Chef Staf geen verantwoording gedragen.

Tot mei 1940 is deze constellatie in wezen onveranderd gebleven.

Toch is deze organisatievorm niet gehandhaefd zonder dat daarover ooit meningsverschillen zijn gerezen.

In de jaren 1933 en 1934 is daarover tussen de toenmalige Chef Staf, de luitenant-generaal H.A. Seiffardt, en kolonel Van Gorschoot een hef-

tige pennestrijd gevoerd.

Op verzoek van de C.I. waren in het jaar 1933 door een aantal gemeentelijke inlichtingendiensten onderzoeken verricht naar de betrouwbaarheid en de politieke oriëntering van leden van de burgerwachten in die gemeenten. Doordat in enkele gemeenten die onderzoeken dermate onhandig waren verricht, dat daarover in de plaatselijke pers was gepubliceerd, kwam ook het bestaan en het werk van de C.I. en van G.S. III in de openbaarheid. Dat was voor generaal Seiffardt aanleiding de organisatie en de taak van G.S. III opnieuw ter tafel te brengen.

Bij schrijven van 2 december 1933 richtte hij zich daartoe tot de Minister van Defensie. Na daarin te hebben gerefereerd aan de boven geciteerde brief aan de Chef Staf van 29 oktober 1919, berichtte hij:

"dat wel degelijk door den toenmaligen Minister een regeling schriftelijk is vastgelegd, doch tevens, dat in den loop der jaren veranderingen zijn ingetreden, die het m.i. noodig maken den huidige toestand - die voor wat het militaire gedeelte betreft voldoet - opnieuw schriftelijk op een juiste basis te stellen."

De door de Chef Staf geconstateerde verandering beschreef hij in de volgende bewoordingen:

"Hoewel intusschen hierbij wordt vermeld, dat dit "bureau uitsluitend (is) samengesteld uit vaste of gedeputeerde ambtenaren van dat Departement", is sedert vele jaren de toestand ingetreden, dat geen enkel ambtenaar van een ander Departement op dit bureau werkzaam is. Het niet-militaire gedeelte van den centralen inlichtingendienst wordt thans dan ook geheel verricht door de ambtenaren en officieren van G.S. III. Tegen deze regeling bestaan bij mij geen overwegende bezwaren, mits slechts de verantwoordelijkheid van deze twee - in één orgaan werkende diensten aan de boven hen gestelde autoriteiten behoorlijk worde vastgelegd."

Generaal Seiffardt had voorts geconstateerd

"dat vele werkzaamheden van het centrale inlichtingenbureau (C.I.) buiten voorkennis en buiten eenige verantwoordelijkheid van den Chef van den Generalen Staf geschieden, hoewel dat bureau deel uitmaakt van de afdeling G.S. III van het Hoofdbureau van den Generalen Staf."

en schreef verder nog

"Volgens de mij verstrekte inlichtingen zou deze werkwijze bij de oprichting van den inlichtingendienst alleen door mondelinge instructies zijn vastgelegd. Daar deze regeling mij zeer weinig bevredigde, heb ik daarover herhaaldelijk besprekingen gevoerd met het Hoofd van de Afdeling G.S. III, doch ik ontving steeds de verzekering, dat geenerlei schriftelijke instructie was verstrekt."

Om aan deze, in zijn ogen ongewenste situatie een einde te maken, gaf hij in datzelfde schrijven de minister in overweging:

"de volgende grondlijnen voor de werking van den Centralen Inlichtingendienst vast te stellen.

1a. De centrale Inlichtingendienst wordt - zowel voor den militairen als voor den burgerlijken veiligheidsdienst - bestuurd door één orgaan, hetwelk zetelt in het Hoofdbureau van den Generalen Staf.

2a. Aan het Hoofd van den Centralen Inlichtingendienst staat een hoofdofficier of een hoofdamtenaar.

Deze staat, voor wat betreft zijn werkzaamheden en bemoeiingen met betrekking tot de defensie-belangen, onder de bevelen van den Chef van den Generalen Staf, aan wie hij voor die verrichtingen verantwoordelijk is.

3a. Voor alle verrichtingen, betrekking hebbende op den burgerlijken veiligheidsdienst, staat het Hoofd van den Centralen Inlichtingendienst rechtstreeks onder den Minister van Binnenlandsche Zaken, aan wien hij daarvoor verantwoordelijk is.

Indien U zich met het vorenstaande kunt vereenigen, zou met inachtneming van de onder 1e t/m 3e ontwikkelde grondbeginselen, een detailregeling voor de werking van den onderwerpelijken dienst moeten worden vastgesteld, waarin de onder 2a. bedoelde werkzaamheden nader zijn omschreven en de verantwoordelijkheid van den Chef van den Generalen Staf ten opzichte van deze werkzaamheden, scherp omljnd is aangegeven. Hoewel dit laatste feitelijk ook in de Instructie voor den Chef van den Generalen Staf zou moeten worden opgenomen,

komt mij zulke, in verband met den niet-geheimen aard van het boekwerk Vredes-instructiën, niet gewenscht voor."

De Chef Staf had zijn concept voor dit schrijven voorgelegd aan kolonel Van Oorschot. In een zeer uitvoerige nota gaf deze een beschrijving van de aanleiding tot de oprichting van de C.I., de in 1919 getroffen regeling en van de plaats die de C.I. moest innemen, wilde hij zijn taak op de verlangde wijze en met gunstige resultaten verrichten. Deze nota sorteerde evenwel geen enkel effect. De Chef Staf stelde er de volgende kanttekening bij:

"Onderstaande beschouwingen zijn door Kol. Van Oorschot gegeven, naar aanleiding van een hem voorgelegde ontwerp-minute voor brief aan M.v.D. ZG 107. Deze beschouwingen beruaten op verkeerd begrijpen en conservatief vasthouden aan onjuiste begrippen. Ten slotte is ZG 117 uitgegaan op geheel dezelfde grondlagen en met instemming van Kol. v. Oorschot."

Generaal Seijffardt gaf hiermede wel duidelijk blijk niet geheel begrepen te hebben dat en op welke wijze men de werkzaamheden van de C.I. zo gecamoufleerd mogelijk verricht wenste te zien. In principe had de C.I. nooit deel uitgemaakt van de afdeling G.S. III van de Generale Staf, zelfs niet al stond een staf-officier aan het hoofd en al was het bureau gehuisvest in het Stafkwartier.

In zijn antwoord-schrijven aan de Chef Staf, gedateerd 10 september 1934, geeft ook de Minister van Defensie blijk de plaats van de C.I. onjuist te beoordelen. Hij gaat zelfs nog een stap verder dan de Chef Staf.

Dat antwoord luidde:

" Naar aanleiding van Uw brief van 2 December 1933, Litt. Z.G. Nr. 117, deel ik U mede, dat ik mij geheel vereenig met Uw zienswijze, dat de werkwijze van den Centralen Inlichtingendienst thans opnieuw schriftelijk moet worden vastgelegd.

Met U heb ik er geen overwegende bezwaren tegen dat het niet-militaire gedeelte van dien dienst door officieren en ambtenaren van G.S. III wordt verricht.

Ik stem in met de door U voorgestelde grondlijnen voor de werking van den C.I. , met dien verstande echter, dat

- a. aan het hoofd van den Centralen Inlichtingendienst zal staan het Hoofd van de Afdeling G.S. III

van Uw bureau. Als zoodanig zal in de toekomst optreden een hoofd-officier van den Generalen Staf; slechts bij hooge uitzondering zal laatstbedoelde functie worden vervuld door een hoofdofficier, niet behorende tot den Generalen Staf of door een hoofdamtenaar.

- b. voor wat betreft den burgerlijken veiligheidsdienst zal het hoofd van den C.I. staan onder den Minister van Justitie, tot wiens ambtkring deze tak van dienst, mede gelet op de huidige practijk, naar mijn meening eerder behoort dan tot dien van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Met inachtneming van vorenstaande beginselen gelieve U mij nadere voorstellen, als door U bedoeld aan het slot van Uw vorenaangehaalden brief te doen toekomen."

Ook deze brief is door kolonel Van Oorschot zeer uitvoerig van commentaar voorzien. Onder meer zegt hij daarbij, dat sinds 2 december 1933

"bij den G.S. is gereorganiseerd, waardoor enkele gedeelten van den brief van den Ch. G.S. niet meer met den bestaanden toestand overeenkomen.

* * * *

Er staat n.l. in dat punt 1°, dat de C.I. - zoo wel voor militairen als voor den burgerlijken veiligheidsdienst - bestuurd wordt door één orgaan enz. Sedert de instelling van het bureau G.S. IIIb heeft de C.I. niets meer te maken met den militairen inlichtingendienst (het woord veiligheidsdienst is onjuist); de C.I. zorgt voor den burgerlijken inlichtingendienst in het binnenland, terwijl het militaire gedeelte in het binnenland behartigt wordt door het bureau G.S. IIIb. Dit laatste is daarom dan ook een echt militair bureau behorende tot den G.S. en het werkt onder verantwoordelijkheid van den Chef G.S."

Ik heb de indruk, dat de door Van Oorschot vermelde re-organisatie in feite slechts een formaliteit is geweest, nl. het scheiden van de functies Hoofd G.S. III B en Hoofd C.I., echter slechts een scheiding op papier, want afzonderlijke hoofden voor G.S. III B en C.I. zijn er nooit geweest.

Zeer terecht merkte Van Oorschot verder nog op:

" De bepaling, dat een tak van dienst

van ressort zal veranderen, zal ten slotte toch wel door de geheele Regering moeten worden uitgemaakt en in ieder geval in onderling overleg tusschen de betrokken departementen, in casu: Defensie, Binnenlandache Zaken en Justitie.

Dat echter de C.I. eerder behoort tot Justitie dan tot Binnenlandache Zaken is zeer twijfelachtig.

De C.I. bestudeert stroomingen in het Volk en heeft voor den afweer tegen aanvallen op het gezag niet te zorgen. Die afweer kan noodig zijn tengevolge van meldingen van den C.I. en wellicht kan het D.v.J. daarbij ernstig betrokken zijn, maar in eerste instantie heeft de C.I. niet het meest met Justitie te maken. Met de uitoefening van de justitie in den lande heeft de C.I. geen basis en de organen, waarmede de C.I. in hoofdzaak werkt zijn de gemeentepolitie's en de gemeentebesturen, welke beide onder Binnenl. Zaken ressorteeren.

Van den aanvang af is dan ook vastgesteld, dat de binnenlandache inlichtingendienst van nature bij Binnenlandache Zaken behoerde.

Al komt de C.I. uiteraard vaak met het Dep. v. Justitie in aanraking, zookan toch niet gezegd worden, dat de practijk er op zou duiden, dat C.I. onder Justitie behoort. Hij werkt ook voor Defensie, Buitenlandache Zaken maar vooral voor Binnenlandache Zaken; er ware wellicht veel te zeggen voor eene bepaling, dat de C.I. ressorteert onder - en verantwoordelijk is aan den "Minister-President."

Maar ten slotte zijn alle gezegen moeijlichkeiten en verschillen van inzicht van zelf tot een oplossing gekomen. Op het moment dat het schrijven van de Minister van Defensie van 10 september 1934 op het bureau van de Generale Staf werd ontvangen, had generaal Seljffardt de militaire dienst reeds verlaten. Einde april 1934 was hij gepensioneerd en opgevolgd door generaal I.H. Reijnders.

Op 4 januari 1935 beantwoordde deze het schrijven van de Minister van Defensie als volgt:

" Ter voldoening aan het gestelde in Uw brief van 10 september 1934, Geheim Litt. R. 132 en gelat op de ter zake vanwege het Departement van Defensie, verstrekte inlichtingen, stel ik Uwe Excellentie voor, om ten aanzien van de werking van den Centralen Inlich-

tingendienst (C.I.) de onderstaande regeling vast te stellen.

De C.I. staat onder den Minister van Binnenlandache Zaken (zie toelichting hieronder).

Hij werkt in nauw verband samen met het bureau G.S. IIIb (binnenlandache militaire inlichtingsdienst) van den Chef van den Generalen Staf; met het oog op deze samenwerking zetelt de C.I. ten bureele van den Chef van den Generalen Staf.

Ingevolge het gestelde onder b. van Uwv in den aanhef aangehaalde aanschrijving, zou de C.I. moeten ressorteeren onder den Minister van Justitie.

Ik heb gemeend aan de voorgestelde oplossing de voorkeur te moeten geven op grond van de overweging, dat de C.I. veel meer bezogt het verkrijgen van gegevens betreffende de binnenlandache politieke stroomingen, dan het verkrijgen van inlichtingen betreffende voorgenomen of gepleegde strafbare handelingen.

Het wezen van den inlichtingsdienst brengt bovendien mede, dat in vele gevallen de wetenschap betreffende gepleegde strafbare handelingen van minder ernstige aard beter - in 's lands belang - aan de kennisneming van justitieele autoriteiten blijft onttrokken; ook om deze reden acht ik een te nauw contact tusschen den C.I. en het Departement van Justitie minder gewenscht.

In de voorgestelde regeling is een scherpe scheiding gemaakt tusschen de werkzaamheden van den C.I. en die van den militairen inlichtingsdienst. Wel is waar werken beide diensten ten nauwste samen, doch dit neemt niet weg, dat beide zich op eigen, van elkaar gescheiden terrein bewegen. Die scheiding is ook in overeenstemming met de huidige organisatie van het dienstvak van den Generalen Staf, waarin de C.I. in het geheel niet voorkomt."

Uit het ontbreken van verdere correspondentie ter zake, leid ik af, dat door het Ministerie van Defensie is ingestemd met de door generaal Reijnders gedane voorstellen, hetgeen neerkomt op een bestendiging van de organisatie van G.S. III en de C.I. in de reeds lang bestaan hebbende vorm.

Onwillekeurig rijst de vraag wat generaal Seljffardt er toe kan hebben bewogen, zich zo fel in te zetten voor re-organisatie van een dienst

die toen reeds vijftien jaar in die vorm had bestaan en in die periode had getoond goed te functioneren. Die vraag krijgt nog meer zin, wanneer bedacht wordt, dat het de generaal bekend was, dat hij binnen enkele maanden de dienst met pensioen zou verlaten.

Ik meen, dat op die vraag wel een antwoord is te geven. Maar daartoe dient dan eerst de figuur Seiffardt wat nader belicht te worden.

Generaal Seiffardt heeft altijd behoord tot de zeer Duits-gezinde officieren. Reeds gedurende zijn diensttijd als Chef Staf was bekend, dat hij sympathiek stond tegenover de nationaal-socialistische ideeën. Na zijn pensionering werd hij lid van het Verbond voor Nationaal Herstel; kort nadien trad hij toe als lid van de N.S.B. Toen Duitsland in mei 1941 Rusland was binnengevallen, werd hij door de 'Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied', A. Seyss-Inquart, belast met de leiding van het nieuw opgerichte Nederlandse Vrijwilligers Legioen voor deelname aan de strijd aan het Oostfront. Op 6 februari 1943 werd hij door de verzetsbeweging 'geliquideerd'.

De jaren 1932-1934 waren voor de C.I. moeilijke jaren. De opkomende N.S.B. was toen vrijwel de enige partij die iets voor het defensie-apparaat over had. Vele officieren sympathiseerden met die beweging. Toen in 1933 het z.g. Ambtenarenverbod werd uitgevaardigd, was de N.S.B. nog niet vermeld bij de verenigingen waarvan het lidmaatschap verboden was. Toch werden bij de C.I. de namen van de officieren, die bekend werden als lid van de N.S.B., op kaart gebracht. Dit kan Seiffardt niet zijn ontgaan en het ligt voor de hand dat dit niet zijn instemming had. Maar omdat de C.I. niet onder zijn bevelen stond, kon hij deze registratie niet verbieden. Toen hij Van Oorschot liet blijken, dat hij niettemin daaraan een einde gemaakt wilde zien, adviseerde deze hem zich daarover tot de Minister van Defensie te wenden. Deze zou dan met zijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken, onder wie de C.I. ressorteerde, over deze registratie kunnen overleggen.

In plaats van deze zaak bij de minister voor te brengen, trachtte hij lange andere weg zijn doel te bereiken en schreef hij de hiervoor behandelde brief van 2 december 1933. Het doel dat hem voor ogen stond werd niet bereikt. Integendeel, na verloop van enige tijd werd ook de N.S.B. op de lijst van voor ambtenaren verboden verenigingen geplaatst.

LEIDING

Van 1919 tot november 1939 heeft C.S. III onafgebroken onder leiding gestaan van de heer Van Oorschot.

De machtsovername door de nationaal-socia-

lieten in Duitsland was aanleiding voor uitbreiding van de sterkte, echter alleen voor III A, Suisland.

Als gevolg van de mobilisatie kwam in 1939 de reserve-kolonel J.G. Roelofsen, die in 1918-1919 reeds bij G.S. III had gediend, opnieuw onder de wapenen. Hij werd toegevoegd aan het hoofd van G.S. III.

Na het Venlo-incident van 9 november 1939 werd generaal Van Oorschot door de Regering ter zijde geschoven. In afwachting van zijn pensionering (in februari 1940 zou hij de 65-jarige leeftijd bereiken), moest hij onmiddellijk met verlof vertrekken.

De reeds gepensioneerde luitenant-generaal H.A.C. Fabius, die zich bij het uitbreken van de oorlog op 1 september 1939 aangemeld had voor actieve dienst, van welk aanbod nog geen gebruik was gemaakt, werd op 25 november 1939 door de opperbevelhebber aangezocht de leiding van G.S. III over te nemen. Per 1 december 1939 trad hij als zodanig in functie. Het Koninklijk Besluit voor deze benoeming is gedateerd 8 december 1939.

Naar het oordeel van enkele toenmalige G.S. III-officieren is zijn hernieuwd leiderschap geen succes geweest. Fabius zou niet met zijn tijd zijn meegegaan en op grond daarvan niet in staat zijn geweest, onder de omstandigheden zoals die einde 1939 - begin 1940 waren, de dienst goed te leiden.

In één van de verhoren door de Parlementaire Enquête Commissie verklaarde de luitenant-kolonel J.G.M. van de Plassche, die tijdens de mobilisatie als hoofd van III A onder hem diende:

"Hij (= Fabius) heeft mij altijd op alle mogelijke manieren belemmerd. Ik heb mij er nooit iets van aangetrokken. Ik ben altijd mijn eigen gang gegaan, op het onkrijgstuchtelijke af. Maar ik vind de generaal Fabius een aardige man, hij had alleen niet op dit bureau moeten verschijnen."

(Deel 2 C, pag. 38, 5497).

De genoemde J.C. Roelofsen werd in 1919 als kapitein van G.S. III overgeplaatst, maar bleef nadien in zeer nauw contact met de afdeling. Nadat hij in 1922 de militaire dienst had verlaten, bleef hij adviseur van de Inlichtingendienst, waar hij ook zijn herhalings-oefeningen doorbracht. In 1939 weer bij de afdeling geplaatst, werd hij belast met het toezicht op de inlichtingendiensten bij de grote legeronderdelen: Commando Veldleger, Vesting Holland, Peel-divisie, de legerkorpsen, de territoriaal-bevelhebbers in Groningen, Apeldoorn, 's Hertogenbosch en Maastricht.

HUISVESTING

Aanvankelijk was G.S. III gehuisvest in het pand van het Ministerie van Oorlog, ingang Kalvermarkt.

Vandaar is het bureau op een niet nauwkeurig bekend geworden tijdstip verhuisd naar het adres Lange Voorhout 7 te Den Haag. Die verhuizing moet vóór of in 1930 hebben plaats gehad, want einde 1930 werd in een aan de politie-verbindingen gezonden mededeling reeds het adres Lange Voorhout 7 te Den Haag vermeld.

Alle geïnterviewde personen, in de dertiger jaren werkzaam geweest bij G.S. III, hadden hun bureau op het adres Lange Voorhout 7. Geen enkele informatie kon worden verkregen, dat op andere adressen 'geheime' onderdelen werkzaam zijn geweest. Ook uit eigen wetenschap is mij het bestaan van 'dek-adressen' niet bekend. Zeer waarschijnlijk hebben deze ook niet bestaan.

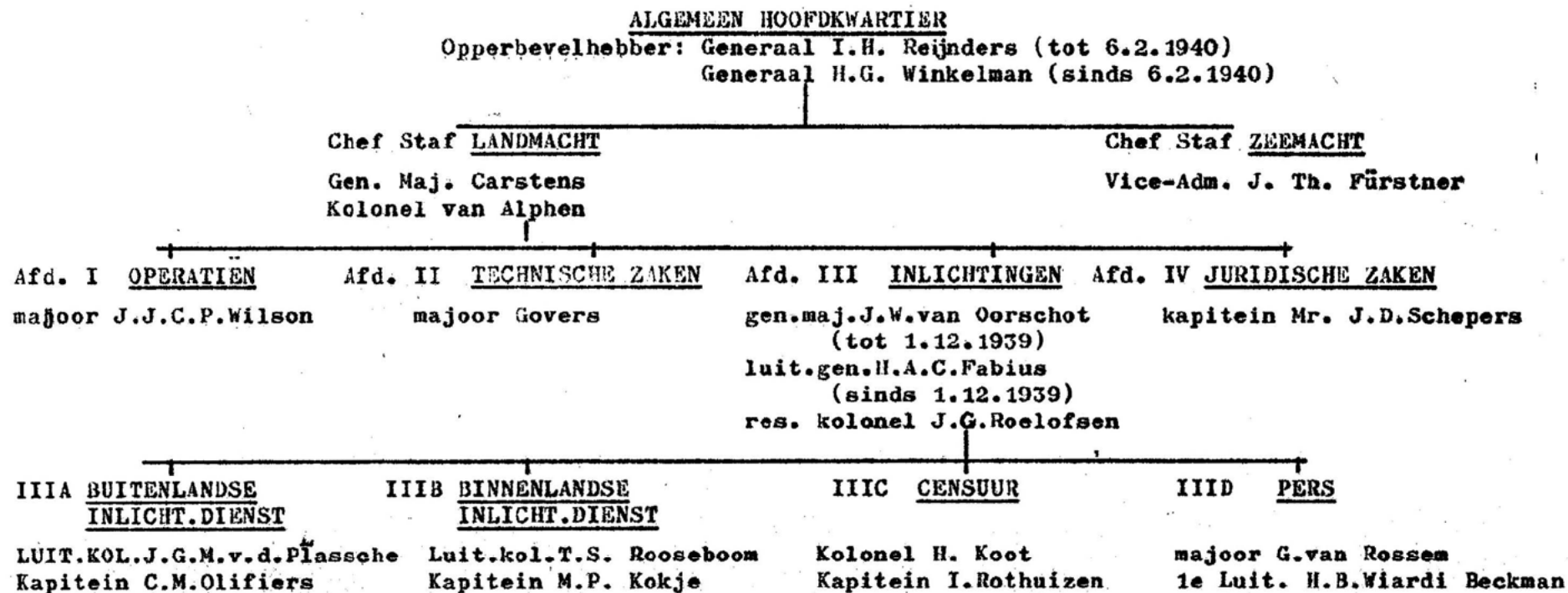
LANCE VOORHOUT 7

PLAATS G.S. III BINNEN DE GENERALE STAF

De plaats van G.S. III in de legerorganisatie is in onderstaand schema weergegeven.
De vermelde namen van officieren zijn geldig voor de mobilisatie-periode. Volstaan is met de vermelding van de namen van het hoofd en het plaatsvervangend hoofd van de diverse onderdelen.

NA 10 MEI 1940

Het archief van G.S. III werd, evenals dat van de C.I., na 10 mei 1940 vernietigd. In het particuliere archief van generaal Fabius werd onderstaande, in zijn handschrift gestelde, aantekening gevonden (ongedateerd):

Op 11/15 Mei in den nacht van 1940 heb ik het gehele oude archief van G.S. laten verbranden om politieke overdenkingen van de Duitschers onmogelijk te maken. Men heeft op Brit. zaken voor Govenor. meld konstel niets gezegd. Ik kreeg den indruk by de

commissarissen, dat ze liever geen vreemde Rijk in de pot hadden.

Wat het archief van Brit. zaken is voor wat den Govenor betreft. Het is voor de Capitula-tie verbrand. De rest is door de D. meegenomen naar Berlijn.

Ontkennend veel moeite hebben de D. gedaan om uit te vinden wie onder Mil. Att. Sas had goed op de hoogte had gehouden. Dit is hun nimmer gelukt.

D.O. bij

Het hier door Fabius genoemde tijdstip van vernietiging (de nacht van 14 op 15 mei 1940) komt mij voor niet juist te zijn. Volgens andere bronnen zou reeds twee dagen vóór de capitulatie, na gepleegd overleg met Fabius, het gehele C.I.-archief bij de Gemeentelijke Vuilverbranding hier ter stede zijn vernietigd. Dit laatste is ook meer in overeenstemming met de tijdstippen waarop, na overleg met de C.I., de archieven van (enkele ?) gemeentelijke inlichtingendiensten werden verbrand, t.w. op enkele dagen voorafgaande aan de capitulatie.

Die vernietiging van de G.S. III archieven heeft plaats gevonden zonder dat te voren enigerlei maatregel was genomen om de tekst van de documenten, hetzij in afschrift, hetzij gefotografeerd, op een veilige plaats, binnen of buiten de Rijks- of landsgrenzen, te deponeren.

Tijdens de verhoren door de Parlementaire Enquête Commissie is door de ondervraagden zowel als door de commissie-leden bij herhaling kenbaar gemaakt, hoezeer men het betreunde, dat niet meer over documentatie kon worden beschikt. Positieve uitspraken waren vaak onmogelijk. In vele gevallen moest men, noodgedwongen, met bepaalde beweringen volstaan, omdat absolute zekerheid ontbrak, die men wel zou hebben gehad, wanneer tijdig maatregelen waren genomen de stukken, desnoods alleen de zeer belangrijke, veilig te stellen.

Tijdens het verhoor door de commissie van kolonel Dr. J.M. Somer verklaarde deze:

" . . . . maar ik geloof wel, dat het voor de historische zijde wel goed geweest zou zijn, als er één exemplaar van het "Overzicht" dat wij vanaf Augustus in de kast hadden liggen, in veiligheid gesteld zou zijn. Dat dit niet geschied is, lijkt mij tegenover de Nederlandse geschiedschrijving een van de cardinale fouten."

(Deel 1 C, pag. 304)

Tijdens het onderzoek werd het grote nadeel van dit 'verzuim' in sterke mate ook door mij ondervonden. Op welke eenvoudige wijze hierin voorzien had kunnen worden, blijkt uit het voorbeeld, genoemd in het hierna opgenomen hoofdstuk waarin de scheepssabotage is beschreven.

Direct na de capitulatie op 14 mei 1940 zijn, op last van de Opperbevelhebber, alle werkzaamheden gestaakt.

Rooseboom en Kokje hebben sinds 14 mei 1940 aan het bureau Lange Voorhout, de C.I.-zaken afgewikkeld, tot zij op 26 augustus 1940 werden gearresteerd. Rooseboom werd in krijgsgevangenschap naar Duitsland gevoerd,

FONDSEN

Gegevens over de aan G.S. III ter beschikking gestelde fondsen, ter financiering van de geheime werkzaamheden, waren maar zeer spaarzaam te vinden.

In het jaar 1917 was daarvoor een bedrag van f 30.000.- toegewezen, maar dit bleek niet voldoende te zijn. Kapitein Van Woelderens meldde in februari 1918 dat dit bedrag was overschreden. Het te veel bestede kon nog worden gedekt, door een overschot van het jaar 1916.

De toeneming van de kosten voor de zich uitbreidende Opsporingsdienst maakten het z.i. nodig, dat voor 1918 het bedrag werd verhoogd tot f 40.000.-. Of de toewijzing toen inderdaad reeds op dat bedrag werd gebracht is niet bekend. Wel werd door kolonel Van Oorschot in 1934 op schrift gesteld:

" . . . dat de kosten voor G.S. III en C.I. tot nu toe worden bestreden uit het bedrag "Geheime uitgaven" van den Generalen Staf. Zulks is destijds bepaald, toen dat bedrag nog veertig duizend gulden bedroeg."

Deze fondsen werden in de eerste tijd van het bestaan van de C.I. vermoedelijk niet mede aangewend voor vergoeding van kosten van de gemeentelijke inlichtingendiensten. Toen de hoofdcommissaris van Utrecht, de heer Van 't Sant, in juni 1919 bij de C.I. aanklopte om medewerking te vragen voor de betaling van agenten, kreeg hij het advies, te trachten, daarvoor van particulieren subsidie te verkrijgen.

Uit gegevens, daterend uit 1934, bleek, dat het totaal der fondsen voor G.S. III en C.I. te zamen voor dat jaar f 30.000.- groot was. De verdeling van dit bedrag over de beide diensten kon variëren. Kolonel Van Oorschot schreef dienaangaande:

"De verdeling van het geld over den binnenlandschen- en buitenlandschen inlichtingsdienst regelt zich naar de behoefte van die diensten en in geheel normale tijden zou men het bedrag gelijk over beide diensten kunnen verdeelen. Omstandigheden kunnen hierbij een belangrijke

rol spelen. Men kan zich het geval denken, dat de binnenlandsche toestand bij uitstek rustig is, doch de buitenlandsche onrustberend is. In zulk een geval moet G.S. III het leeuwenaandeel van de - in de laatste jaren - toegekende f 30.000.- toekomen, hoewel - gelet op den geregelden gang van den C.I. - een zeker minimum toch steeds voor dezen dienst zal moeten worden besteed. In het omgekeerde geval zal de verderling ook juist in tegenovergestelden zin moeten geschieden."

Blijkbaar stilzeggend was toegestaan, dat het bedrag van f 30.000.- jaarlijks met f 6.000.- mocht worden overschreden. Dit meerdere bedrag was echter uitsluitend bestemd voor G.S. III A, aangezien men van mening was dat de internationale toestand van dien aard was, dat voor die afdeling meer geld beschikbaar moest zijn.

De departementen van Binnenlandse Zaken en Justitie droegen in die periode jaarlijks resp. f 2.000.- en f 3.000.- bij; het resterende bedrag kwam voor rekening van het Departement van Defensie.

Chef Staf generaal Reijnders deed in januari 1935 aan de Minister van Defensie, met betrekking tot de fondsen-voorziening, het voorstel de volgende regeling te treffen:

"De kosten van den C.I. komen ten laste van het Departement van Binnenlandse Zaken, met dien verstande, dat de Departementen van Defensie, Justitie en Buitenlandse Zaken, welke alle mede profiteeren van den arbeid van den C.I., elk in de kosten van dit orgaan bijdragen tot een bedrag van f 6.000.- 's jaars.

.....

Ik teeken hierbij nog aan, dat de kosten van den binnenlandischen militairen inlichtingsdienst, evenals die van den buitenlandischen militairen inlichtingsdienst, ten laste zouden komen van het Departement van Defensie, waarvoor een bedrag van f 30.000.- vereist is te trekken."

Het is mij niet bekend of de Minister van Defensie over een zedelijke regeling met zijn drie ambtgenoten tot een overeenstemming is kunnen komen. Ik trek dit sterk in twiffel en meen dat tot mei 1940 de geheime gelden geheel door het

Departement van Defensie werden verstrekt.

Enkele geïnterviewden waren unaniem van mening, dat de ter beschikking staande gelden onvoldoende toereikend waren.

In 1934 heeft kolonel Van Gorschoot zich nog uitgesproken over hetgeen hij meende voor een goed functioneren van de dienst nodig te hebben.

Hij schreef daarover:

". . . . dat de beschikking van de C.I. over voldoende middelen eene voorwaarde is, waaraan moet worden voldaan om het de Regering mogelijk te maken met het vereischte inzicht te kunnen optreden. Die "voldoende" middelen vereischen thans zeer zeker voor C.I. een minimum van f 20.000.- en het zou een hoogst betreurenswaardig nadeel zijn, indien met minder zou moeten worden volstaan."

HOOFDSTUK VI

G. S. III A

BEZETTING

Bij G.S. III A dienden, tot omstreeks 1934, achtereenvolgens als chefs V (identiteit en rang niet met zekerheid bekend geworden), de kapitein J, de kapitein D en de majoor U (1929-1935).

Als officieren zijn daar tot die tijd bovendien nog werkzaam geweest de kapitein H. en de eerste luitenant C.

De toenemende politieke en militaire dreiging uit het oosten, als gevolg van de machts-overname door de nationaal-socialisten in Duitsland in januari 1933, was aanleiding voor uitbreiding van de afdeling. In de loop van 1934 werd een drietal officieren bij III A werkzaam gesteld, t.w. de kapiteins J.G.M. van de Plassche, C.M. Olifiers en P. Korte tijd later werd daar nog aan toegevoegd de kapitein S, H en C hadden toen de afdeling reeds verlaten.

Tot 1 januari 1935 werkten zij daar onder de leiding van majoor D. Met ingang van die datum verliet D de afdeling en nam Van de Plassche de leiding over. Hij bleef hoofd van III A tot aan zijn vertrek naar Engeland tijdens de oorlogsdagen van mei 1940.

Van de Plassche was aanvankelijk kapitein bij de infanterie te Leiden. In verband met zijn werkzaamheden bij III A werd hij overgeplaatst naar de Grenadiers te Den Haag. Bij dit regiment heeft hij, tussen 1935 en 1939, gedurende een jaar tevens troependienst gedaan (waarschijnlijk ter verwerving geschiktheid voor bevordering), in welke periode hij 's avonds naar het bureau van III A ging, om daar het stafwerk te verrichten. Toen de politieke situatie dreigend werd, is hij, op eigen voorstel aan de Chef Staf, inmiddels bevorderd zijnde tot majoor, volledig bij III A werkzaam gesteld. Maar hij bleef majoor bij de Grenadiers en werd nimmer aangewezen als staf-officier. Deze handelwijze wijkt af van die ten aanzien van de andere in 1934 bij III A geplaatste officieren, die wel bij de staf werden ingedeeld.

Gedurende Van de Plassche's afwezigheid (voor troependienst) fungeerde Olifiers als chef.

Kort vóór de mobilisatie in 1939 werd de eerste luitenant K aan III A toegevoegd. Deze was enige tijd voordien teruggekeerd van een langdurig verblijf in Canada en moest nog ingedeeld worden.

De reserve-kapitein D, die

reeds tijdens de eerste Wereldoorlog bij G.S. III had gediend, kwam in augustus 1939 weer onder de wapenen en werd werkzaam gesteld bij III A.

Met het intreden van de mobilisatie werd een continu-bezetting van het bureau ingevoerd en werden nog enkele officieren ter versterking aan III A toegevoegd.

Lager personeel was, voor wat administratieve zaken betreft, niet bij III A ingedeeld. Eventueel te verrichten typewerk werd doorgegeven aan de C.I. en verzorgd door de daar werkzame typistes.

TAAK

In een 'Leidraad voor de dienst bij het Algemeen Hoofdkwartier' werd als taak voor G.S. III A vermeld:*)

"Inlichtingendienst buitenland (w.o. kondschapsdienst en spionage)**) omvattende:

- a. voortzetting van het verzamelen en op de hoogte van den tijd houden van reeds in vredestijd verzamelde gegevens omtrent organisatie, mobilisatie en concentratie van weermachten van Nederland en omliggende

---

*) Vermoedelijk is deze taakbeschrijving tijdens de mobilisatie samengesteld. Te oordelen naar het woordgebruik, lijkt het mij, dat generaal Fabius persoonlijk de auteur er van is geweest.

**+) Dat ook spionage in deze taakbeschrijving is opgenomen, wijst er eveneens op, dat de beschrijving waarschijnlijk gedurende de mobilisatieperiode werd opgesteld. In vredestijd hield III A zich formeel niet met spionage bezig.

rijken;

(Waarschijnlijk is hier bedoeld: van de weermachten van de Nederland omringende rijken. dsm)

- b. operatiën van oorlogvoerende rijken;
- c. nadat Nederland in oorlog mocht zijn geraakt, uitvoering van de operationele inlichtingendienst in zijn vol-len omvang.

Verstrekken van de noodige mededeelingen en gegevens omtrent vreemde strijdkrachten aan hoofd Sectie G.S. I, alsmede aan den Chef Staf van het Commando Luchtverdediging, zoodra de verkregen inlichtingen hiertoe aanleiding geven.

Registreeren van alle inkomende en uitgaande berichten, inlichtingen en meldingen omtrent vreemde strijdkrachten in het inlichtingen-register.

Contact met bureau Marine Staf I."

Ook bij de legerkorpsen bestond een desbetreffend voorschrift, getiteld: "Handleiding betreffende organisatie en werkwijze van den inlichtingendienst bij . . . L.K.". Dit ongeveer 50 pagina's tellende boekwerkje is geheel afgestemd op de militaire behoeften van een leger te veld. Het voorschrift voor het Derde Legerkorps werd in april 1940 door C. III L.K. Sectie I-3 uitgegeven.

TAAKVERDELING

Reeds sinds 1929 was de aandacht van het toenmalige hoofd III A, majoor Oosterveen, in het bijzonder gericht op Hitler en diens N.S.D. A.P. Voor het verkrijgen van inlichtingen over die partij werkte hij nauw samen met de Franse militaire attaché in ons land,

Van het in 1934 aangetreden nieuwe team officieren had niemand enige ervaring van, noch opleiding ontvangen voor het inlichtingenwerk en men moest dus zelf een werkmethode vinden.

Het belangrijkste gebied waarover inlichtingen moesten worden verkregen werd daartoe in drie gedeelten gesplitst en de werkzaamheden als volgt verdeeld:

Duitsland	-	Olifians
Frankrijk en België	-	P
Engeland	-	Si

Sergeant H verzamelde verder nog gegevens over Noorwegen. Inlichtingen over Rusland werden verkregen van professor Grondijs.

Reeds in 1918 stond G.S. III met Grondijs in relatie. Op 30 augustus 1918 vermeldde kapitein Van Woelderens in zijn dagboek:

"Eenigen tijd geleden kregen we ook een

dagboek van Dr. Grondijs door tusschenkomst van Buitenlandse Zaken; mocht dit merkwaardig type nog eens terug komen, dan zullen wij het hem teruggeven."

(Lodewijk Herman Grondijs, geboren 25 september 1878 te Pamekasan (N.O.I.), was van 1914 tot 1917 als oorlogs-correspondent aan het Russische front en diende van 1918 tot 1920 als officier-vrijwilliger in het Wit-Russische leger. deM)

Van de Plassche droeg de verantwoording voor het geheel en had daarom geen eigen terrein voor het verkrijgen van inlichtingen.

VERBINDINGEN

Ter vervulling van zijn taak had G.S. III A zich verzekerd van de medewerking van de onderstaande verbindingen:

- de buitenlandse militaire attaché's in Nederland,
- de Nederlandse militaire attaché's in het buitenland,
- enkele burgemeesters,
- enkele groot-industriëlen,
- de Koninklijke Marechaussee,
- de rijksrechercheurs.

Buitenlandse militaire attaché's in Nederland

Krachtens de instructie voor het Hoofd G.S. III (in de oorlogsdagen van 1940 vernietigd) was deze in het bijzonder belast met het onderhouden van de verbindingen met de militaire attaché's der buitenlandse mogendheden.

Onder de leiding van Van Oorschot was die relatie geleidelijk grotendeels overgegaan op het hoofd van III A.

Met de attaché's van Frankrijk, Engeland en België werd vrij nauw samengewerkt. Met de Amerikaanse attaché was dat slechts af en toe het geval. Zo werd bijv. de Amerikaanse vlieger Charles Lindbergh bij één van zijn bezoeken aan Europa, door de Amerikaanse attaché in Nederland bij de Duitsers geïntroduceerd. Via deze attaché kreeg III A, na afloop van het bezoek, kennis van de gegevens op luchtvaartgebied die Lindbergh in Duitsland had weten te verkrijgen.

Met de Duitse militaire attaché werd in veel mindere mate contact onderhouden. Volgens Van de Plassche en Olifiers zocht de Duitse attaché weinig of geen contact, omdat hij over "eigen kanalen" kon beschikken. (zie ook hoofdstuk X)

Fabius wenste het contact, na zijn weder in

dienst treden, niet uitsluitend over het hoofd III A te doen lopen, doch hen ook persoonlijk te ontmoeten. Diverse hunner zijn dan ook hun opwachting bij hem komen maken.

Dit standpunt van Fabius ten aanzien van contact met de buitenlandse militaire attaché's staat lijnrecht tegenover dat, aangenomen tijdens de mobilisatie-periode 1914 - 1918. Toen wree hij principieel het contact met deze officieren af, hetgeen blijkt uit een mutatie in het dagboek van Van Woelderzen, d.d. 30 november 1918, luidende:

"Nu de wapenstilstand eenmaal in het land is, laten Fabius en ik ons principieel standpunt, ter wille van de objectiviteit, om niet persoonlijk met de vreemde militaire attaché's in relatie te staan, varen en hebben vanmorgen kennis gemaakt met Gen. Bucebelle, den Franschen mil. att., die ons allervriendelijkst ontving en met wien wij omer het afgelopen tijdperk de noodige beleefdheden wisselden."

Het contact met de buitenlandse marine-attaché's werd onderhouden door de marine-officier van Marine Staf Sectie I. Voor G.S. III van belang zijnde inlichtingen op dit terrein werden door schout bij nacht doorgegeven.

Nederlandse militaire attaché's in het buitenland

Deze functionarissen bevonden zich, althans gedurende de mobilisatie-periode, in een tweeslachtige positie. Ondergeschikt aan de Opperbevelhebber, moesten zij niettemin afschriften van hun rapporten zenden aan het Ministerie van Defensie.

Van deze attaché's verdient speciaal vermelding de attaché in Berlijn, de majoor G.J.Sas. De relatie met hem was, vooral gedurende de mobilisatie, buitengewoon belangrijk. De door hem verstrekte inlichtingen over de Duitse voornemens ten aanzien van ons land waren, zoals achteraf gezien overduidelijk is gebleken, van uitstekend gehalte. Alle verkregen gegevens wijzen

er op, dat - vooral tijdens de laatste maanden van de mobilisatie - de uit Berlijn verstrekte inlichtingen niet altijd op hun volle waarde zijn geëvalueerd, zeker niet door Van de Plassche en Fabius, al blijkt dit niet uit de door hen voor de Parlementaire Enquête Commissie afgelegde verklaringen.

Tijdens bezoeken aan Nederland sprak Sas zowel met de Minister van Defensie, als met de Op-
perbevelhebber en met G.S. III A.

Regering, legerleiding en G.S. III voelden zich onzeker ten aanzien van de betrouwbaarheid van de door Sas verstrekte inlichtingen, welke onzekerheid er niet minder op werd, wanneer, telkens na een verstrekte inlichting dat de Duitse aanval tegen een bepaalde datum kon worden verwacht, die aanval toch niet kwam. Dit heeft zich enkele malen herhaald (november 1939, januari 1940, maart 1940).

In een door generaal Fabius geschreven verslag tegen beweringen, geeft in een door procureur-generaal R. van Genschten (N.S.B.) gehouden requisitoir (in welke rechtzaak is niet met zekerheid kunnen blijken, maar zeer waarschijnlijk in de strafzaak contra de luitenant Kruthof aan wie het doodschieten van de overste J.A. Mussert was ten laste gelegd), zegt Fabius over de berichtgeving van Sas:

"G.S. III veronderstelde twee mogelijkheden:

of Sas was de dupe van een ondergeschoven kaart om de zenuwen-oorlog te voeren door de data van de aanval opzettelijk mede te delen, die aanval niet te doen plaats hebben, de waakzaamheid van het Nederlandse legerbestuur daardoor te doen verflauwen, door spionage meer inzicht te verkrijgen in de verdedigingsmaatregelen welke in spannende dagen werden genomen, om dan later totaal onverwacht den aanval in te zetten

of wel, er zat in het Hoofdkwartier van Hitler iemand, die het nationaal-socialistische bewind steelsmatig tegenwerkte en ons oprecht wilde waarschuwen. Uit de briefwisseling en de mededeelingen van Sas was het zeer moeilijk tot de juistheid van één der gevallen te besluiten."

Eén der bijkomende redenen waarom men twijfelde, was de wijze waarop Sas, in zijn berichten, over Hitler sprak (bijv. die roverhoofdman).

Bij de benoeming van militaire attaché's in het buitenland werd (soms) G.S. III betrokken.

Dit is gebleken, toen men, einde 1939, van plan was in Berlijn een militair van hogere rang boven majoor Sas te plaatsen, dan wel laatstgenoemde te ontheffen van zijn functie als militair attaché en over te plaatsen naar Den Haag. (Doch hieruit kan wel blijken, dat men de berichtgeving van Sas niet al te hoog aansloeg.)

Toen daarop de K.N.I.L.-generaal A.G. van Tricht, door generaal Fabius daartoe aangezocht, zich bereid verklaarde die post te vervullen, zag het Kabinet op het laatste moment toch weer van die plaatsing af. De aanleiding hiervoor kan gevonden worden in de wisseling van het opperbevel (generaal Reijnders - generaal Winkelmann). Op aandringen van G.S. III werd generaal Van Tricht daarna aangewezen als militair attaché voor Italië en Zwitserland. Op 6 april 1940 vertrok hij naar Rome, vanwaar hij later werd overgeplaatst naar Bern, waar hij gedurende de oorlog voor Nederland belangrijke diensten heeft verricht.

Burgemeesters

Vanwege angst voor N.S.B.-gezindheid werden in het algemeen geen verbindingen onderhouden met burgemeesters. Slechts individueel werden uit die kringen functionarissen ingeschakeld. Eén van die burgemeesters was de huidige burgemeester van Delft, Mr. J.M. Ravensloot, in 1939 burgemeester van Avereest.

Op grond van dezelfde vrees onderhield G.S. III A evenmin contact met korps-chefs van politie.

Deze bowering, afkomstig van Officiers, doet zeer eigenaardig aan, gezien het nauwe, zeer vertrouwelijke contact dat door de C.I. met deze functionarissen werd onderhouden. Zo er al, ten aanzien van enkele hunner, reden voor die bezorgdheid mocht zijn geweest (er waren inderdaad diverse met de N.S.B. sympathiserende politie-chefs), dan zou navraag bij de C.I. daarover met stelligheid uitsluitel hebben kunnen geven. Dat men dit heeft nagelaten, demonstreert de tamelijk slechte verstandhouding tussen de beide diensten.

Groot-industriëlen

Met een aantal groot-industriëlen werden relaties aangehouden. Van hen werden vele goede informaties verkregen. Er werd ^{op} gerekend, dat hun medewerking gebaseerd was op vaderlandsliefde en dat zij niet gedreven werden uit financiële overwegingen.

Na terugkeer van zakenreizen naar het buitenland werden deze figuren door III A - officieren ondervraagd. Er is niet bekend geworden of aan hen, voor hun vertrek naar het buitenland,

vragenlijsten werden veratrekt, al is zulks door de Duitsers met stelligheid beweerd.

Koninklijke Marechaussee

Met de Koninklijke Marechaussee werd zeer nauw samengewerkt.

Als voorpoat van G.S. III in het zuiden van ons land fungeerde aanvankelijk de brigade-commandant te Zundert, de opperwachtmeester S

. Per 1 april 1935 werd deze man benoemd tot burgemeester van Huijbergen. De toenmalige opperwachtmeester W volgde hem op als brigade-commandant en werd tevens de verbinding voor G.S. III. Eénmaal per week, op Zaterdag, bezocht hij het bureau te Den Haag om zijn rapporten over het werk van de afgelopen week in te dienen en opdrachten voor de komende periode in ontvangst te nemen, zowel van Hoofd III A als van III B - C.I.

Copieën van de voor G.S. III bestemde rapporten werden door W gezonden aan de Inspecteur der Koninklijke Marechaussee, de generaal-majoor K en aan de procureur-generaal te 's Hertogenbosch, Mr. E.L.M.H. Baron Speijart van Woerden.

Reeds in 1936 was W door het werk voor G.S. III zo zeer in beslag genomen, dat hij zijn superieuren er op moest wijzen, dat zijn werk als brigade-commandant daaronder moest lijden. Zeer waarschijnlijk is daarover door de generaal K met G.S. III overlegd. Het gevolg was, dat W, bij besluit van 1 december 1936 van de Ministers van Justitie en van Defensie, bij het wapen der Koninklijke Marechaussee boven de sterkte werd geplaatst en ter beschikking werd gesteld van G.S. III.

Op voorstel van W zijn tijdens de mobilisatie, toen hij het werk niet alleen meer aan kon, nog enkele brigade-commandanten van de marechaussee ter beschikking gekomen van G.S. III, t.w.

W zelf deed, naast onderzoeken in Brabant en zijn werk voor de C.I., onderzoeken in het gehele land, voornamelijk bestaande in het regelmatig bezoeken van de contact-persoonen die hij in de loop der jaren had aangetrokken en ingewerkt en die hem o.a. inlichtten over de situatie in Duitsland.

Tijdens de mobilisatie werd, op bevel van Van de Plassche, door alle marechaussee-grensposten, iedere morgen naar G.S. III A opgebeld om eventuele bijzonderheden door te geven. Vaak, meestal, luidde het bericht: "Niets te melden". Totdat op 8 mei 1940 plotseling door alle posten langs de oostgrens werd medegedeeld, dat grote hoeveelheden flessen bier e.d. werden aangevoerd, terwijl op 9 mei van verschillende posten meldingen over troepenconcentraties werden ontvangen.

Rijkerechercheurs

Afgezien van de normale samenwerking van G.S. III A met de procureurs-generaal, diende de relatie van III A met de rijkerechercheurs slechts voor de uitvoering van incidentele opdrachten, bijv. ondervraging van in het grensgebied aangehouden, verdachte buitenlanders. In hoeverre deze mededeling (van Olifiers) juist is, vermag ik niet te beoordelen.

WERKWIJZE

Van de Plassche liet van alle binnengekomen, door hem van belang geachte inlichtingen een verslag maken.

Aanvankelijk (in de eerste jaren) eens in de drie maanden, later één maal per maand, nog later één maal per week, werd daaruit een overzicht samengesteld, dat ten slotte overging in een dagrapport. Gewoonlijk gaf hij daarbij zijn persoonlijke conclusie.

Omdat naar zijn mening "een inlichtingendienster uitsluitend was om in te lichten", werden in deze verslagen ook wel eens zaken behandeld, die voor de regering, voor de legerleiding en anderen, niet altijd even aangenaam waren, maar niettemin gaf hij ook deze verslagen door.

Al naar gelang van de inhoud werden de rapporten, behalve aan de Chef Staf, mede verzonden aan de ministers van Defensie, van Justitie, van Buitenlandse Zaken, van Koloniën en, tijdens de mobilisatie, ook aan de Commandant Veldlager.

Met betrekking tot de doorzending aan H.M. de Koningin, avonds tijdens de mobilisatie, zijn er meermalen verschillen van mening geweest over de vraag of de berichten vóórdien "gezuiverd" moesten worden, dan wel volledig moesten zijn.

In het najaar van 1939 gaf de Opperbevelhebber opdracht geen berichten meer aan de Minister van Oorlog te zenden. Vermoedelijk heeft aan die order ten grondslag gelegen, dat de Opperbevelhebber niet wenste, dat de minister zich

bepaalde met zaken die tot de competentie van de opperbevelhebber behoorden, iets wat met de zelf militair zijnde minister Dijkhoorn zo gemakkelijk kon voorkomen.

Toen Generaal Fabius weer hoofd G.S. III was geworden, bepaalde ook hij, waarschijnlijk eveneens in opdracht van de opperbevelhebber, dat geen rapporten meer aan de Koningin mochten worden gezonden, omdat zij daar "zoo zenuwachtig" van werd.

Het Veraleg van de Parlementaire Enquête Commissie zegt daarover:

" . . . . dat generaal Reijnders aan een officier van het Bureau Inlichtingen van het Algemeen Hoofdkwartier opdracht had gegeven, aan Hare Majesteit en aan den Minister van Defensie geen volledige inlichtingen meer te verstrekken, omdat Hare Majesteit daarvan zenuwachtig werd en de Minister meer aanleiding kreeg zich met de zaken te bemoeien."

(Deel 1 AB, blz. 87, par.4)

Krachtens artikel 5, lid 2, van zijn instructie was de Opperbevelhebber tot verstrekking van inlichtingen verplicht. Dit artikel-gedeelte luidde als volgt:

"Van alle te zijner kennis komende inlichtingen, welke voor de beoordeeling van den politieken toestand van belang kunnen zijn en van alle gebeurlijkheden, welke op dezen toestand van invloed kunnen zijn - ongeacht de omstandigheid of daarbij onderdeelen van de weermacht of militairen kunnen worden betrokken - doet hij Ons mededeeling."

(Parl. Enq. Comm. Deel 1 AB, bijlagen blz. 9)

Deze opdracht van de opperbevelhebber vormde één der redenen dat de Minister van Defensie niet langer de verantwoordelijkheid kon dragen voor het beleid van de opperbevelhebber, als gevolg waarvan generaal Reijnders werd vervangen door generaal Winkelman.

Alle uitgaande berichten werden genummerd en kwamen na kennisneming door de geadresseerden, weer terug bij G.S. III A. Daarna worden zij vernietigd. Na enige tijd is gebleken, dat bij Koloniën soms een klein uittreksel werd gemaakt, dat naar Nederlands Oost Indië werd gezonden.

Generaal Van Oorschot liet Hoofd III A volkomen vrij en zelfstandig. Alleen wanneer Van de Plasche met een af andere zaak vastliep of in moeilijkheden geraakte, overlegde hij met Van Oorschot. Onder generaal Fabius voelde Van de Plas-

sche zich door deze in zijn werk belemmerd en daarom ontliet hij het nieuwe hoofd zo veel mogelijk.

Een ander bezwaar tegen de leiding van generaal Fabius was, dat deze contact opnam met één van zijn medewerkers uit de Eerste Wereldoorlog, de heer F. van 't Sant, maar een de III A - officieren geen mededeling deed van hetgeen hij met Van 't Sant besprak, noch welke inlichtingen deze hem verstrekte.

Met het intreden van de mobilisatie werd III A door Van de Plassche onderverdeeld in twee bureaux: één voor het inwinnen van inlichtingen, het andere voor studie. Het studiebureau werkte onder leiding van kapitein Dr. J.M. Somer, die in de loop van 1939 bij III A was geplaatst. Aan de hand van de binnengekomen gegevens werd door Somer, samen met de luitenant K en na diens dood in november 1939 met de kapitein R, dagelijks een overzicht samengesteld van de politiek-militaire toestand. Eén maal per week schreven zij een politiek-militair week-overzicht. De gegevens werden dagelijks op verschillende kaarten van de betrokken gebieden ingetekend.

Sij de geschreven overzichten vermeldde Somer en R hun conclusies, die zij aan Van de Plassche doorgaven. Volgens mededeling van R zouden die conclusies echter door Van de Plassche niet verder zijn geleid. Over de dagelijkse beoordeling van de situatie zouden vaak verschillen van mening met Van de Plassche zijn geweest. Aangezien laatstgenoemde alleen toegang had tot de opperbevelhebber is het niet zeker of die verschillen in beoordeling of waardering ook aan de legerleiding bekend werden.

Ten aanzien van de methodiek van het dagelijkse werk is alleen iets bekend geworden uit een interview met Olifere. Hij deelde mede dat hij, bij het verkrijgen van inlichtingen over het hem toegewezen terrain, Duitsland, het meeste succes heeft bereikt, door het uiterst nauwkeurig lezen van 110 Duitse dag- en weekbladen. Via diverse adressen was III A op al deze bladen geabonneerd.

Alle gegevens over militaire zaken daarin aangetroffen, werden zeer minutieus genoteerd, gerangschikt en ingepast in reeds eerder verkregen wetenschap. Voor elk regiment infanterie bijv., werd op een groot vel papier alles nauwkeurig aangetekend. Als voorbeeld van de betrouwbaarheid van deze methode en van het bereiken van goede resultaten, noemde hij het feit, dat één vel jarenlang blanco was gebleven, waaruit hij had geconcludeerd, dat het regiment onder dat nummer waarschijnlijk niet bestond. Dit vermoeden verkreeg bevestiging door een latere publicatie in de pers, waarin mededeling werd gedaan van de oprichting van dat regiment.

Ten aanzien van de vliegvelden had hij, volgens dezelfde methode werkend, geconstateerd, dat Duitsland kort voor de oorlog over ongeveer 700 vliegvelden beschikte.

(Deze werkmethode werd in de Eerste Wereldoorlog eveneens toegepast door de Duitse militaire attaché in Den Haag.

In het Dagboek Van Woalderen doet deze verslag van een onderhoud, dat hij op 30 juni 1919 met deze attaché, overste Renner, heeft gehad en schrijft hij "dat hij (= Renner) steeds de beste berichten over Engeland had geleverd van alle Duitse inlichtingendiensten, geput uit de studie van ongeveer 160 provinciale bladen."

Een ander kanaal ter verkrijging van gegevens was het bijwonen van de bijeenkomsten van de diverse vriendschapsverenigingen, zoals Nederland-Tsjecho-Slowakije, waar meermalen van belang zijnde inlichtingen werden vernomen. Uit de vragen, gesteld aan andere Nederlandse bezoekers van dergelijke bijeenkomsten, kon soms worden afgeleid voor welke onderwerpen aan de andere zijde belangstelling bestond.

Behoudens de hiervoor reeds vermelde formatie van afzonderlijke bureaux voor inlichtingenverkriging en voor studie, bracht de mobilisatie intern geen wijziging in het werk of de taakverdeling. Wel diende het werk sindsdien nog intensiever te worden verricht. De tactische inlichtingendienst werd in de mobilisatie gedelegeerd aan de diverse legu-ondereelen, die daartoe in contact werden gebracht met de plaatselijke politie; III A behield zelf de strategische inlichtingendienst.

SPIONAGE

Volgens eigen verklaring van Van de Plassche was III A uitsluitend een inlichtingenbureau. Het zou nooit een spionage-opdracht hebben gehad.

De zeer positieve beweringen van twee III A-hoofd-officieren, dat de afdeling zich uitsluitend bezig hield met inlichtingenwerk en nimmer opdrachten tot spionage heeft gegeven (Van de Plassche voor de Parlementaire Enquête Commissie en Olijiers tijdens een interview) worden, behalve door het vermelde in de Taakbeschrijving, nog weerlegd door twee even positieve verklaringen van anderen.

De voormalige B.V.O.-medewerker, de adjudant voor G.S. III werkzaam, kreeg in de jaren 1905 - 1940, ook van III A opdrachten. Hij herinnerde zich daarvan o.a. dat hem was opgedragen de ligging en de toestand op te nemen van de Belgische kazematten uit de oorlog 1914 - 1918,

opneming van de inunderings-mogelijkheden van het Albertkanaal in België en de verkrijging van plattegronden van vliegvelden in Duitsland.

Aan één der latere hoofdcommissarissen in een middelgrote gemeente, die vóór 1940 als inspecteur van politie dienst deed in een Limburgse grens-gemeente, werd tijdens de mobilisatie 1939 - 1940, door een majoor van de Koninklijke Marechaussee, werkzaam voor G.S. III A, gevraagd of hij bereid was, voor rekening van III A, als tourist enkele dagen in Duitsland door te brengen en daar zijn ogen goed de kost te geven. Hij zou daartoe een auto ter beschikking gesteld krijgen en mocht zijn vrouw en kinderen op die reis meenemen, om minder op te vallen, alles op kosten van III A.

Toen hij verklaarde daartoe bereid te zijn, werd hij door die majoor "enigszins wegwijs gemaakt". Het was de bedoeling, dat hij in het beboste gebied in de omgeving van de Duitse gemeenten Strahlen, Kaldenkirchen, Vierßen en nog enkele plaatsen, aanleunend aan het Limburgse grensgebied, wat rond zou toeren en er daarbij op letten of hij voorbereidingen zag voor daar te houden manoeuvres, aandacht te schenken aan aanwezigheid van militaire voertuigen, militaire onderdelen, wapens e.d. Bijzonderheden als nummers van onderdelen, kraag- of mouwemblemen e.d. dienen nauwkeurig te worden opgenomen. Eventueel zouden, indien zich daartoe geschikte gelegenheden voordeden, daarvan foto's moeten worden vervaardigd.

Aan dit verzoek werd uitvoering gegeven. Betrokkene heeft inderdaad voorbereidingen voor te houden manoeuvres geconstateerd en bijzonderheden als gevraagd, opgenomen. Foto's heeft hij niet kunnen maken, al had hij wel een foto-apparaat meegenomen. Dit "reisje" heeft enkele dagen geduurd. Nadien zijn hem dergelijke verzoeken niet meer gedaan.

G.S. III B - C.I., G.S. III C, G.S. III D

Wanneer inlichtingen werden verkregen die van belang waren voor de contra-spionage, werden deze doorgegeven aan de C.I. Overigens was er weinig samenwerking met III B - C.I.

De samenwerking met G.S. III C (code) was zeer gering en vond alleen plaats in incidentale gevallen.

Met G.S. III D (censuur) bestond geen samenwerking.